

WORKING PAPER č. 9/2007

**Rozvoj demokracie v Polsku
a jeho vliv na výkonnost
hospodářství**

Jitka Doležalová

Červen 2007

Řada studií Working Papers Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky je vydávána s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

ISSN 1801-4496

Vedoucí: prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., Lipová 41a, 602 00 Brno,
e-mail: slany@econ.muni.cz, tel.: +420 549491111

ROZVOJ DEMOKRACIE V POLSKU A JEHO VLIV NA VÝKONNOST HOSPODÁŘSTVÍ

Abstract:

Democracy is supposed to be one of the important conditions that establish the principles for the long-run sustainable economic growth. We investigate on how political liberalization influenced accumulation of labor and physical and human capital alike in Poland in the years between 1988 and 2005. We are trying to find out whether the collapse of the authoritarian regime brought about the growth of their productivity. We find out that extensive growth was replaced by an intensive one in Poland. Transition to democracy had positive impact on character and performance of Polish economy. Simultaneously, we are trying to find out if the results of Polish economy were affected by the behaviour of political subjects and vice versa. These relations were identified to be relatively strong. We use chronological sequencing of the events in our paper.

Abstrakt:

Demokracie je považována za jednu z důležitých podmínek pro vytvoření základů dlouhodobě udržitelného růstu hospodářství. Ve studii zkoumáme, jak politická liberalizace v Polsku ovlivnila akumulaci výrobních faktorů práce a kapitálu v letech 1988–2005. Zda po pádu autoritářského režimu rovněž došlo k růstu jejich produktivity. Zjišťujeme, že extenzivní růst polské ekonomiky byl skutečně nahrazen růstem intenzivním. Přejít k demokracie měl pozitivní vliv na charakter a výkonnost polského hospodářství. Současně se snažíme zjistit, s jakou intenzitou se výsledky polské ekonomiky promítaly do chování politických subjektů a naopak. Tento vztah byl označen za poměrně pevný. Ve studii je používáno chronologického řazení událostí.

Recenzoval:

prof. Ing. Antonín Slaný, CSc.

1. ÚVOD

Změny v politické a ekonomické oblasti, které se uskutečnily v zemích střední a východní Evropy po pádu komunismu na přelomu 80. a 90. let 20. století, představují výzvu pro provádění řady výzkumů v spřízněných vědních oborech. Polsko, kterému bude věnována tato studie, se na počátku transformace vyznačovalo hned několika specifiky. Tato specifika ovlivnila počáteční formování jeho demokracie a tržních mechanismů.

Při zpracování studie si budeme klást tuto otázku: „Jaký vliv měl přechod od autoritářského k demokratickému režimu na charakter a výkonnost polské ekonomiky? Jak se projevil ve smyslu akumulace výrobních faktorů práce a kapitálu, a jak ovlivnil produktivitu těchto výrobních faktorů?“

Při zkoumání bude využito chronologického řazení událostí na polské politické scéně. Na rozvoji politických institucí bude deklarováno včleňování demokratických principů do polské společnosti. Pozornost bude věnována mezinárodním organizacím (především Evropské unii) a jejich případnému vlivu na demokratickou konsolidaci Polska.

Současně bude hledáno propojení mezi jednáním vlád u moci, vývojem hospodářství na makroekonomické i mikroekonomické úrovni, chováním voličů a výsledky volebních klání. Tento pomyslný uzavřený kruh by nám měl pomoci objasnit intenzitu, s jakou se výsledky polské ekonomiky promítaly do chování politických subjektů a naopak. Zda demokracie skutečně podle očekávání usnadnila liberalizaci ekonomiky a zasloužila se o tvorbu základů pro dlouhodobě udržitelný růst polského hospodářství.

Na počátku studie bude analyzován vztah autoritářského režimu let 1947–1988 vzhledem k (ne)úspěšnosti centrálně plánované ekonomiky. Následovat bude popis přechodu k demokracii a tržní ekonomice a jeho úskalí. Jednotlivé kapitoly se budou shodovat s konáním polských parlamentních voleb tj. léty 1991, 1993, 1997, 2001 a 2005. Závěr bude obsahovat souhrn všech zjištění.

2. PRINCIPY AUTORITÁŘSKÉHO REŽIMU A JEJICH VLIV NA HOSPODÁŘSTVÍ POLSKA V LETECH 1947–1988

Politický vývoj Polska v období od poloviny 40. let do konce 80. let 20. století se v porovnání s ostatními zeměmi střední a východní Evropy, které se rovněž ocitly pod zásadním vlivem Sovětského svazu, vyznačoval několika specifiky:

- A. Komunistický režim byl do Polska zavlečen. Ustanoven byl silou pomocí sovětského vojenského a policejního aparátu po vytlačení německých okupantů Rudou armádou. V Polsku existovaly tradiční silné protiruské sentimenty, které bránily zformování domácího komunistického hnutí. Podle dostupných důkazů si proto polská komunistická strana musela k moci dopomoci zfalšování výsledků parlamentních voleb v roce 1947. Vznik komunistického režimu v Polsku se pak odrazil v komplikovanosti a proměnlivosti jeho dalšího vývoje (Kubát, 2006).
- B. V Polsku nedošlo k naplnění definice totalitarismu ve všech jeho znacích (podrobněji zdůvodněno viz Kubát (2006)). Za určitou výjimku lze snad považovat pouze období let 1947/1948–1956. Od té doby nesl polský politický systém spíše znaky autoritarismu, založeného na rozsáhlé byrokratické státní správě a později v 80. letech i na vojenském aparátu.
- C. Přestože Polsko procházelo bouřlivým politickým vývojem, kdy se střídaly roky utužování a oslabování autoritářského režimu, byla pro něj typická velká ústavně-institucionální stálost.

Tehdejší charakter politických institucí napomáhá pro ekonomické účely ozřejmit Polity IV Project. Autoři Polity IV se specializují na kvantifikaci jednotlivých druhů politických režimů a jejich transformaci. Jimi získaná data slouží jako vstupní informace při zpracování řady matematických modelů včetně těch, které zkoumají vliv politických systémů na ekonomický růst (Marshall, Jager, 2002).¹

¹ Kořeny výzkumu Polity IV sahají až do roku 1975, kdy H. Eckstein a T. R. Gurr vydali studii „Patterns of Authority: A Structural Basis for Political Inquiry“. Tato prošla třemi aktualizacemi a na konci 90. let se stala jádrem projektu globální analýzy státních selhání. Do projektu byly začleněny země, jejichž počet obyvatel přesahoval 500 tisíc. Klasifikace byla prováděna každoročně počínaje rokem 1800. Jednotlivé země byly do projektu zařazovány od roku, kdy byla zformována jejich první nezávislá vláda. V případě Polska se jednalo o rok 1918.

Centrem pozornosti Polity IV jsou instituce na centrální úrovni. Zachycen je vždy začátek a konec institucionální změny, z čehož plyne, že v letech uvnitř daného časového intervalu jsou údaje shodné. V případě některých zemí jsou do dat promítnuty i tzv. přírůstkové změny, které jsou výsledkem

Po nastolení komunistického systému v roce 1947 začala děba v Polsku moci podléhat principu jedolitosti. Funkci prezidenta nahradila kolegiální hlava státu v podobě Státní rady (Kubát, 2006). V systému nadvlády jedině politické strany (Polské sjednocené dělnické strany (PZPR)) byla vybrána politickou elitou bez formální soutěže mezi kandidáty (XRREG – 2 a XRCOMP – 1). Jmenování ovšem bylo považováno za otevřené, protože jej prováděli poslanci polského jednokomorového parlamentu (Sejm) zvolení občany ve volbách, byť nedemokratických (XROPEN – 4).

Nejvyšším orgánem státní moci byl oficiálně ústavou ustanoven Sejm. Ve skutečnosti to však byla vláda, která představovala ústřední orgán státní moci realizující politiku komunistické strany. Sejm byl ve své legislativní činnosti navíc omezen Státní radou, a to díky její pravomoci vydávat dekrety s mocí zákona. Neexistence přesné definice vztahů mezi nejvyššími státními orgány a hierarchie důležitosti vydávaných právních aktů v polské ústavě umožnila politikům zvolit pro praxi výklad nejlépe odpovídající potřebě udržení autoritářské moci. Výkonná moc se proto chovala téměř nezávisle bez většího usměrňování mocí zákonodárnou (XCONST – 3).

soustředěného výzkumu delšího období spíše než náhlých proměn vlastností konkrétních institucí státu.

Hlavním výstupem Polity IV je kombinovaný ukazatel politických systémů, který nabývá hodnot od -10 (autokracie) do +10 (demokracie). Vypočítán je odečtením ukazatele autokracie od ukazatele demokracie, jehož hodnoty se pohybují od 0 do -10, resp. 0 až +10. Autoři totiž předpokládají, že existují země s prvky jak autokratické tak i demokratické formy vlády. V datových souborech s výsledky výzkumu se mohou objevit i tzv. standardizované hodnocení autorit, které nabývají hodnot -66, -77 nebo -88. Symbolizují případy v nichž se země ocitly v situaci okupace zahraničními silami během války, zkolabovala v nich vláda a zemi zachvátila anarchie nebo probíhalo transformační období, kdy vznikly zcela nové instituce. Jednotlivé číselné hodnoty ukazatelů autokracie a demokracie jsou dosaženy na základě stanoveného systému kódování vycházejícího z podrobnějších ukazatelů charakteru politických institucí, které jsou pro lepší ilustraci také v případě Polska uvedeny v tabulce 1. Každý z těchto ukazatelů má stanovené své vlastní číselné hodnocení, jehož cílem je věrně vykreslit stav v dané oblasti politických institucí. Autoři při hodnocení vycházeli z řady historických zdrojů, popisujících události v konkrétních zemích ve sledovaných obdobích. Důvěryhodnost dat se opírá o pečlivost a zpětnou kontrolu při jejich zpracování.

Tabulka č. 1: Hodnocení Polity IV Project Polska od roku 1918 až do současnosti

Datum vzniku daného politického systému	Datum zániku daného politického systému	Trvalost politického systému	Ukazatel demokracie	Ukazatel autokracie	Kombinovaný ukazatel politických systémů	Existence pravidel při přijímání hlavy státu do úřadu (XRREG)	Výskyt konkurence při přijímání hlavy státu do úřadu (XRCOMP)	Otevřenost procesu přijímání hlavy státu do úřadu pro občany (XROPEN)	Omezení působnosti výkonné moci pomocí stanovených pravidel rozhodování (XCONST)	Existence pravidel pro vyjádření politických preferencí (PARREG)	Konkurence mezi alternativními politickými preferencemi (PARCOMP)
11.11.1918	14.5.1926	7	8	0	8	3	3	4	7	2	3
15.5.1926	23.4.1935	9	2	5	-3	2	1	4	5	4	2
24.4.1935	2.9.1939	4	0	6	-6	2	1	4	3	4	2
3.9.1939	21.4.1945	6	-77	-77	-77	-77	-77	-77	-77	-77	-77
22.4.1945	21.12.1947	3	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88	-88
22.12.1947	30.8.1980	33	0	7	-7	2	1	4	3	4	1
31.8.1980	13.12.1981	1	0	6	-6	2	1	4	3	4	2
14.12.1981	21.7.1983	2	0	8	-8	2	1	4	2	4	1
22.7.1983	25.11.1987	4	0	7	-7	2	1	4	3	4	1
26.11.1987	6.2.1989	1	0	6	-6	2	1	4	3	4	2
7.2.1989	1.7.1991	2	5	0	5	2	2	4	4	2	4
2.7.1991	23.12.1995	4	8	0	8	3	3	4	6	2	4
24.12.1995	26.10.2002	7	9	0	9	3	3	4	7	2	4
27.10.2002	-	1	10	0	10	3	3	4	7	5	5

Zdroj: Marshall, M. G., Jagers, K., (2005)

Polský stranický systém vedle Polské sjednocené dělnické strany tvořily další dvě strany sdružené v tzv. Frontě národní jednoty.² Demokratická strana (SD) a Sjednocená lidová strana (ZSL) plnily funkci satelitů komunistické strany a měly za úkol přenést její ideologii do jim blízkých společenských skupin (části inteligence, k živnostníkům versus k rolníkům). Od voleb v roce 1957 začal v Sejmu působit katolický poslanecký klub Znak, což z Polska učinilo zemi s jistou formou limitovaného pluralismu. Jiné politicky orientované subjekty byly v Polsku zakázány (PARREG – 4). Neexistovala oficiální politická opozice, a ta neoficiální se potýkala s represemi ze strany státních orgánů (PARCOMP – 1) (Kubát, 2006).

Existující politické strany se ucházely o hlasy voličů v přímých a všeobecných volbách do polského parlamentu. Charakter stranického systému však zabraňoval jejich soutěživé formě při dodržování demokratických principů. Voliči hlasovali veřejně bez určení preferenčních hlasů, čímž dávali najevo nejen svoje „sympatie“ se zvolenou politickou stranou, ale i pořadím jejich kandidátů.

Na případě voleb lze deklarovat, že politická práva a svobody byly omezeny tak, aby nebyly v rozporu s „lidovým“ státním zřízením. Obdobně občanská a lidská práva a svobody, které obsahovala ústava, byly v praktickém životě pouhou formalitou.

Od druhé poloviny 50. let byl politický vývoj v Polsku poznamenán viditelným oslabováním ideologické mobilizace společnosti z pozice komunistické strany (PZPR) (Kubát, 2006). Její význam klesal ve prospěch mohutné státní byrokracie. Přesto Polsko nezaznamenalo významnější uvolnění v politické sféře.³ Jinak tomu bylo v rovině ekonomické, kdy komunistická strana rezignovala na svoji snahu o kolektivizaci zemědělství a umožnila rozšíření drobného soukromého podnikání. V 70. letech v rámci reform investovala velké množství v zahraničí vypůjčeného kapitálu do průmyslových odvětví za účelem růstu výkonu ekonomiky (resp. životní úrovně obyvatelstva). Výsledkem bylo dramatické zadlužení země, které vzrostlo z téměř nuly na počátku 70. let k 40 % HDP na konci tohoto desetiletí (Ouanes, Thakur, 1997).

Ekonomický kolaps státu a skomírání komunistické strany se podepsalo na vzniku jediného opravdu masového opozičního hnutí ve střední a východní Evropě v roce 1980. Neslo název Solidarita (Cabada, Dvořáková, 2004). Jeho následující rok a půl trvajících legální působení znamenalo existenci organizované politické konkurence

² Fronta národní jednoty byla obdobou Národní fronty, která v Československu působila v letech 1945–1989.

³ Kombinovaný ukazatel politických systémů proto v letech 1947–1980 zůstává nezměněn, tj. na hodnotě -7.

vyskytující se mimo vládu, která nebyla schopna potlačit jeho činnost (PARCOMP – 2).⁴

Po vyhlášení „válečného stavu“ v letech 1981–1983 došlo k zostření režimu, jehož řízení převzala armáda.⁵ Solidarita byla zatlačena do ilegality, ale její vliv na politiku přetrval po celá 80. léta. V ekonomické oblasti její existence znesnadňovala (vedle jiných příčin) naplňování některých částí konceptu tzv. tržního socialismu, který v průběhu 80. let uplatňovala polská vláda. Jeho náplní mělo být určité snížení rozhodovacích pravomocí státu v hospodářství, růst podílu soukromého vlastnictví nebo uvolnění cen. Součástí procesu liberalizace cen bylo jejich předpokládané zvýšení, které naráželo na odpor právě Solidarity. Toto odborové hnutí využívalo hrozeb stávkami i jejich uskutečnění k vytváření tlaku na vládu, která byla následně přinucena zvyšovat mzdy. Jestliže došlo k překonání politických překážek a některé z cen byly skutečně uvolněny tak, aby mohlo dojít k jejich tvorbě na základě nabídky a poptávky na trhu, pozitivní efekt tohoto procesu na ekonomiku se vytratil se zavedením mzdových úlev a kompenzací. Vláda proto nebyla schopna dostat pod kontrolu ani rostoucí inflaci, ani zahraniční zadlužení země. Inflace se v letech 1980–1988 pohybovala v průměru okolo 30 %. Zahraniční dluh vzrostl během 80. let na 60 % HDP a dosáhl 50 bilionů amerických dolarů (Jackson, Klich, Poznańska, 2005).

Přínosem reforem bylo z hlediska dalšího vývoje Polska rozšiřování podílu soukromého vlastnictví v ekonomice. Na konci 80. let vytvářel soukromý sektor téměř 20 % národního produktu a zaměstnával přibližně 30 % pracovní síly (Jackson, Klich, Poznańska, 2005).

Neexistence politické konkurence na úrovni politických stran znemožňovala polským voličům potrestat komunistickou vládu za její vážné chyby v oblasti hospodářské politiky tím, že ji ve volbách nezvolí. Z důvodu převahy státního vlastnictví nemohly ekonomické subjekty při nesouhlasu s prováděnou hospodářskou politikou odstoupit od výroby. Nabídka výrobních faktorů práce a kapitálu byla vymezena všeobecnou povinností pracovat či hrozbou vyvlastnění kapitálu. Polská společnost proto trpěla značnou motivační krizí.

Nekonkurenční politický režim uplatňoval různé formy nátlaku na ekonomické subjekty, které ovlivňovaly akumulaci výrobního faktoru práce. „Nežádoucí“ chování pracovních organizací mohlo být snáze potlačeno. Tato výhoda se ovšem v Polsku vytrácena s chřadnutím

⁴ Dalšími zdroji ovšem nepolitické opozice bojující proti komunistickému zřízení v Polsku byli intelektuálové (šířící argumenty a myšlenky o nutnosti zvrátit nedemokratický režim) a církev. Římsko-katolická církev, k jejímuž vyznání se hlásilo 90 % obyvatel Polska, si na rozdíl od ostatních zemí východního bloku dokázala přes veškeré represe udržet svoji nezávislost. Její podpora měla duchovní a často i materiální formu.

⁵ Kombinovaný ukazatel politických systémů tedy nabývá hodnoty -8.

komunistické vlády. Zaměstnanci mohli být ve státním zájmu přinuceni pracovat i za mzdy, které byly nižší než ty případně obdržené před fungováním tržních mechanismů. V případě možné substituce mezi volným časem a prací byly jednotlivci přinuceni zvolit si práci nejenom díky všeobecné povinnosti pracovat, ale také proto, že práce představovala jediný legální prostředek ke zvýšení jejich blahobytu. O vysoké akumulaci výrobního faktoru práce v Polsku svědčí mj. téměř nulová nezaměstnanost.

V prostředí centrálně plánované ekonomiky, kdy výše mezd v ekonomice se od sebe příliš nelišily a v důsledku hospodářské politiky se snižovala životní úroveň obyvatelstva, docházelo u domácností spíše k upřednostnění spotřeby před úsporami. Systém uplatňovaný v podnikové sféře rovněž akumulaci kapitálu nepřál, neboť rozdělení finančních prostředků na investiční činnost záviselo na rozhodnutí státu. Obecně mu bránila i případná hrozba vyvlastnění a obtížná vymahatelnost práva.

Přístup komunistické vlády ke vzdělání, kdy pouze malé procento obyvatel Polska dosáhlo vysokoškolského vzdělání a upřednostňováno bylo odborné školství, svědčil o nedostatečné podpoře znalostní ekonomiky, tj. o nízké akumulaci lidského kapitálu (viz Rutkowski, 1998, Belka, 2001 a Goldberg, 2004).

Nesoutěžní charakter volebního systému negativně zasahoval do celkové produktivity výrobních faktorů. Znemožnil obranu proti rent-seekingu, nadměrné regulaci a monopolizaci hospodářství, pokřiveným vztahům a bariérám v mezinárodním obchodu, nedostatečné inovaci, atd. Nízkou produktivitou se vyznačoval zvláště politiky protěžovaný a na tehdejší evropské poměry stále rozsáhlý sektor zemědělství.

Charakter politické soutěže a jeho vliv na zdroje ekonomického růstu v Polsku odpovídá závěrům, ke kterým dospěli Pinto a Timmons (2005) ve svém výzkumu. Provedli ho na rozsáhlém vzorku zemí (z celého světa včetně Polska) a využili při něm data obsažená ve starší verzi Polity IV Project. Autoři v získaných datech našli významnou podporu pro hypotézy, že méně konkurenční politické režimy podporují ve vyšší míře mobilizaci výrobních faktorů. Akumulace lidského kapitálu je v porovnání se soutěživými politickými systémy nízká. Na nižších úrovních se pohybuje i produktivita výrobních faktorů.

Stejně jako řada jiných nekonkurenčních politických režimů, i Polsko inklinovalo k upřednostňování extenzivního hospodářského růstu na úkor intenzivního. Z hlediska krátkodobého mu to sice umožňovalo zvyšovat výkonnost ekonomiky, ale dlouhodobě byla narušena jeho konkurenceschopnost a stav hospodářství se výrazně zhoršoval.

Na případě Polska se také v souladu se zjištěními Giavazzioho a Tabelliniho (2004) potvrdilo, že nejsou-li reformy prováděny

současně jak v oblasti politické tak i ekonomické, ale pouze v jedné z nich, hospodářské výsledky jsou horší. Země nemohou využít pozitiv tzv. vzájemně se doplňujících efektů. Polsko, které reformovalo pouze oblast ekonomickou, tak navíc činilo v omezené a nesystémové míře, čímž vytvářelo prostředí, které bylo nepříznivě nakloněno zvyšování výkonnosti hospodářství.

3. VÝVOJ POLSKÉHO POLITICKÉHO A EKONOMICKÉHO SYSTÉMU V LETECH 1988–2005

3.1 Vznik semidemokratického politického systému a počátek liberalizace polské ekonomiky

Po odvolání „válečného stavu“ v červnu 1983 se v druhé polovině 80. let polský politický systém dostal do fáze tzv. neideologického byrokratického autoritarismu (Kubát, 2005). Směr politiky určoval zejména přebujelý státní aparát. Formálně vládnoucí Polská sjednocená dělnická strana zaujímal v rozhodovacím procesu pouze okrajovou roli.

Prohlubující se krize politického systému byla doprovázena významným zhoršením stavu ekonomiky. V roce 1988 proto komunistická vláda přistoupila k programu tzv. úsporných opatření. Program měl za hlavní cíl snížit množství státních dotací plynoucích do ekonomiky a liberalizovat ceny. Jeho výsledkem však byla narůstající inflační spirála. Byla podpořena mj. legalizací černého trhu se zahraničními měnami, omezením příspěvků na potraviny a přijetím mechanismu mzdové indexace, který způsobil ostrý nárůst reálných mezd v průmyslových odvětvích. Polskou ekonomiku ohrožovala hyperinflace. V tutéž dobu zkolaboval mechanismus udržování finanční kontroly nad státním rozpočtem, bankovním systémem a vnějším zadlužením státu (Ouanes, Thakur, 1997).

Zřejmě neschopnost komunistické vlády vyřešit tíživou ekonomickou situaci a její klesající moc vytvořily prostor pro opětovné zintenzivnění činnosti opozičních hnutí (PARCOMP (1987–1989) – 2). V roce 1988 Polsko zasáhly rozsáhlé stávky iniciované Solidaritou.

Nejvyšší komunističtí představitelé si uvědomili bezvýchodnost celé situace, ve které se Polsko ocitlo, a začali proto s opozicí na oficiální úrovni vyjednávat. Počátek rokování u tzv. „kulatého stolu“ se datuje k 6. únoru 1989. Jeho výsledkem byl souhlas obou stran s novelizací ústavy vedenou v demokratickém duchu, s vytvořením podmínek pro konání polosoutěživých parlamentních voleb a s existencí politického pluralismu. Zlegalizována tak měla být činnost opozice při zachování moci pro představitele stávajícího režimu. Platnost navrženého pseudodemokratického politického systému byla stanovena na čtyři až šest let. Součástí jednání byly také ekonomické otázky přechodu k tržní ekonomice (Kubát, 2006).

Přesto se nabízí otázka: „Byl tento krok komunistické vlády skutečně nevyhnutelný? Nemělo si Polsko ponechat i nadále nekonkurenční politický systém a být důslednější při provádění liberalizace svého

hospodářství?“ V ekonomické literatuře se totiž můžeme setkat s empirickými studiemi, které dokazují, že diktatury mají lepší předpoklady pro podporu ekonomického růstu (Przeworski, Limongi, 1993). Vypovídací schopnost těchto studií je však podmíněna datem jejich zpracování (50. až 80. léta).

Zajímavých výsledků dosáhli v jedné z nejnovějších studií Giavazzi a Tabellini (2004). Zkoumali vztah politické a ekonomické liberalizace vzhledem k výkonu hospodářství. Ze získaných dat autoři dospěli k závěru, že ačkoliv v realitě země inklinují k upřednostnění politické liberalizace před tou hospodářskou, z ekonomického úhlu pohledu by měla ekonomická liberalizace předcházet tu politickou. Zvolí-li země jako první ekonomickou liberalizaci, dosahují následně vyšších měr ekonomického růstu, investic, rozsahu mezinárodního obchodu a lépe si vedou i při provádění makroekonomických politik. Přejdou-li později k demokracii, ta se vyznačuje vyšší kvalitou. Mezi doložitelné příklady zemí, které úspěšně liberalizovaly svoji ekonomiku s následným zavedením (či bez) demokratizace a byly odměněny často obdivuhodným růstem svých hospodářství, patří Čína, Jižní Korea, Indonésie, Chile, atd.

V souladu s argumentací Giavazziho a Tabelliniho (2004) můžeme mimo jiné říci, že Polsko nemohlo být při snaze o ekonomickou liberalizaci bez současně probíhající demokratizace úspěšné, protože nemělo ve svém čele tzv. prozíravého diktátora, tedy osobnost (či úzkou vládnoucí skupinu), která by i přes nedemokratický způsob řízení státu byla schopna vytvořit funkční a systematický soubor reforem, jehož naplňování by bylo přesně dopředu naplánováno, dodržováno a kontrolováno. Jak uvádějí Giavazzi a Tabellini (2004), rozhodnou-li se diktátoři otevřít ekonomiku země, jsou pak schopni lépe čelit nátlaku zájmových skupin, které brojí proti volnému obchodu a tržním mechanismům z důvodu obav ze zhoršení jejich příjmů či konkurenceschopnosti. Pevné držení moci diktátorem, které se vyznačuje stabilitou, navíc vyvolává zvýšený pocit důvěry u potenciálních zahraničních investorů (Kolodko, 2000). Neznámená to ovšem, že by diktatura byla z hlediska výkonnosti hospodářství lepším politickým systémem než demokracie. Jen je zdůrazněno, že pevná diktatura schopná efektivně reagovat na potřeby ekonomiky může pro hospodářství představovat lepší alternativu než neakceschopná (resp. nestabilní) diktatura či demokracie.

Pro Polsko platilo, že tím, jak jeho komunistické vedení s postupem doby upadalo do krize, vyznačovalo se čím dál víc neakceschopností a nebylo schopno odolávat tlaku zájmových skupin (tj. zejména odborovému hnutí). Při dané pokřivenosti politického systému neplnily zaváděné liberální hospodářské reformy svoji pozitivní funkci ve vztahu k výkonnosti ekonomiky. Nadále neudržitelná politická a ekonomická situace způsobily, že v případě Polska nepřicházelo v úvahu, aby

široká ekonomická liberalizace proběhla bez demokratizace politického systému.

K souběžnému provádění politické i ekonomické liberalizace v Polsku přispěla pravděpodobně také jeho geopolitická blízkost demokratickým zemím západní Evropy (Rolland, 2001).⁶ Svoji roli sehrála i historická podmíněnost.

Nezadržitelný proces demokratizace polské společnosti byl zahájen polosoutěživými parlamentními volbami v červnu 1989. Famózně v něm zvítězili kandidáti Solidarity (Cabada, Dvořáková, 2004).

Poslanecké mandáty v Sejmu (nově jako dolní komoře Národního shromáždění) byly po volbách rozděleny v předem dohodnutém poměru 65 % pro vládní strany (PZPR, ZSL, SD) a 35 % pro opoziční politické strany, které se o ně mohly ucházet ve volné soutěži. Solidarity získala všechny poslanecké mandáty určené pro otevřená klání. Téměř na 100 % byla úspěšná i v souběžně konaných plně soutěživých volbách do senátu, v němž obsadila 99 ze 100 křesel.⁷ Vznik senátu byl rovněž výsledkem dohod, ovšem jako orgán státní moci měl disponovat pouze velmi omezenými kompetencemi (Strmiska a kol., 2005).

Tabulka č. 2: Výsledky polosoutěživých voleb do Sejmu v roce 1989

STRANY, HNUTÍ, KOALICE	Získané hlasy v procentech	počet dosažených mandátů
Polská sjednocená dělnická strana (PZPR)	37,6	173
Volební výbor "Solidarita" (KO "S")	35,0	161
Sjednocená lidová strana (ZSL)	16,5	76
Demokratická strana (DS)	5,9	27
Sdružení PAX (PAX)	2,2	10
Křesťansko sociální unie (UChS)	1,7	8
Polský katolicko-sociální svaz (PZKS)	1,1	5

Poznámka: PAX, UChS a PKZS byly politické subjekty představující tzv. „protirežimní katolíky“.

Zdroj: Strmiska, M. a kol., (2005)

Jednoznačnost výsledků části parlamentních voleb, která byla založená na soutěži, komunistické představitele zaskočila. Způsobila jejich definitivní prozření o další neudržitelnosti jejich nadvlády. Při

⁶ Ve výzkumech prováděných CBOS na podzim 1989 90 % respondentů uvedlo, že „naše země by se měla vyvíjet stejným směrem jako státy na Západě“. Polští občané vycházeli z vědomí ekonomické situace těchto zemí a jejich životní úrovně. Při srovnání se svojí životní úrovní v kompletním svržení autoritativního režimu viděli naději na lepší budoucnost (Kubát, 2006).

⁷ Jeden mandát připadl nezávislému kandidátovi.

hlasování Národního shromáždění o obsazení funkce prezidenta v červenci 1989 již ani nebyli schopni udržet si jednotu (Cabada, Dvořáková, 2004).⁸

Následovalo vytržení ZSL a SD z područí PZPR. Obě politické strany vyjádřily ochotu spolupracovat ve vládě se Solidaritou, což jim společně zajišťovalo dostatečný počet křesel v Sejmu pro získání většiny. Předsedou vlády byl jmenován člen Solidarity Taudeusz Mazowiecki. Ve vládě dle dohod u „kulatého stolu“ zasedali i komunističtí představitelé, a to v čele tzv. silových ministerstev (obrony a vnitra). Mazowieckého vláda tak byla de facto velkou koalicí. Solidarita v ní však (v rozporu s původními dohodami) nesla hlavní odpovědnost za vedení státu. Své kroky musela nově obhájit v obou komorách Národního shromáždění (Strmiska a kol, 2005).

Uskutečnění částečně konkurenčních voleb, zapojení opozice do stranického systému i omezení pravomocí výkonné moci, je viditelné v hodnocení sledovaných dat Polity IV Project (Marshall, Jagger, 2002). V letech 1989–1991 došlo ke změně hned čtyř ze šesti ukazatelů (XRCOMP – 2, XCONST – 4, PARREG – 2 a PARCOMP – 4). Kombinovaný ukazatel politických systémů se přehoupal do kladných hodnot na úroveň 5. Dokazuje to, že i přes počáteční pseudocharakter nastavení politického systému v něm byly obsaženy nezanedbatelné prvky demokracie, které měly vliv na její další rychlý rozvoj.

Politickou liberalizaci doplňovalo naplňování strategie přechodu k tržní ekonomice. Zamýšlená makroekonomická opatření byla shrnuta v plánu tzv. šokové terapie ministra financí Leszka Balcerowicze. Jeho cílem byla stabilizace polské ekonomiky a tvorba tržních institucí. Balcerowiczův plán tvořilo těchto pět hlavních opatření:

- zahájení restriktivní monetární politiky;
- snížení státního rozpočtu pomocí odstranění dotací a daňových výjimek;
- rozsáhlá cenová liberalizace;
- uvolnění zahraničního obchodu a zavedení vnitřní směnitelnosti polské měny zlotého;
- zrušení indexace mezd ve státním sektoru a uvalení vysokých daní z nadstandardního mzdového růstu na platy ve firmách se státním vlastnictvím (tzv. popiwek) (Jackson, Klich, Poznańska, 2005).

Na mikroekonomické úrovni byla učiněna opatření k přesunu části státního majetku do soukromého sektoru. Zbylé státní podniky musely přizpůsobit své chování novým tržním podmínkám.

⁸ Generál Wojciech Jaruzelski, který byl klíčovým mužem bývalého režimu, získal post prezidenta s převahou pouze jednoho hlasu. Jeho mandát byl velmi slabý.

Důsledkem zavedení těchto politik byl pokles výkonnosti polské ekonomiky. Reálný HDP v roce 1990 klesl o 11,6 %. Inflaci se podařilo snížit z úrovně 639,6 % v roce 1989 na přesto stále vysokých 249,3 % v roce 1990. Nezaměstnanost se vyšplhala z téměř nuly k 6,5 %. Vlna propouštění ohrožovala zejména méně kvalifikované pracovníky, kterých v polské populaci existovala nezanedbatelná část. O třetinu klesly reálné mzdy.⁹ Státní rozpočet dosáhl přebytku 3,1 % díky razantnímu snížení dotací na potraviny a energii a mzdovým restrikcím (Ouanes, Thakur, 1997).

Zhoršení stavu ekonomiky vyvolávalo v občanech pocit obav směrem do budoucnosti a tudíž i nesouhlas se stylem prováděných reforem. Balcerowiczův plán podporovalo podle průzkumů veřejného mínění v lednu 1990 40,2 % respondentů. V červenci téhož roku se již jednalo jen o 26,1 % dotázaných. V prosinci 1990 pak klesl počet respondentů, kteří souhlasili s pokračováním plánu, k 7,7 % a 63,9 % se domnívalo, že byl uskutečněn za příliš velkou cenu (Kubát, 2005).

Rozpoložení občanů se promítlo již do průběhu přímých prezidentských voleb konaných v roce 1990. Jejich vítězem se sice stal Lech Wałęsa (jeden z hlavních představitelů Solidarity), který zosobňoval touhu společnosti po skončení s komunistickým režimem, ovšem nesouhlas voličů s hospodářskou politikou vlády demonstrovalo upřednostnění politicky neznámého podnikatele Stanislava Timińského před předsedou vlády Tadeuszem Mazowieckym jako kandidáta pro druhé kolo prezidentských voleb. Timiński v předvolební kampani ostře vystupoval proti ekonomickým reformám. Mazowiecki v listopadu 1990 zareagoval na svoji prohru podáním demise (Cabada, Dvořáková, 2004).

Ve funkci předsedy vlády Mazowieckého nahradil Jan Krzysztof Bielecki (KLD). Bieleckého kabinet nadále pokračoval v radikálních ekonomických reformách. Na postu vicepremiéra a ministra financí přetrvával jejich tvůrce Leszek Balcerowicz (Strmiska a kol., 2005).

Prezidentské volby měly ještě další význam. Znamenaly překonání semidemokratického politického rámce, který fungoval nikoliv předpokládaných čtyři až šest let, ale přibližně pouze jeden rok (Kubát, 2006).

Prezidentské volby také ukončily proces rozpadu hnutí Solidarity, který byl odstartován po polosoutěživých volbách v roce 1989. Solidarity (stejně jako obdobná hnutí v ostatních zemích střední Evropy) v sobě zahrnovala různé názorové skupiny, které zatoužily po užší profilaci. Mezi nejvlivnější nástupnické politické subjekty patřily Demokratická

⁹ Ouanes a Thakur (1997) uvádějí, že pokles reálných mezd byl především kompenzací za jejich vysoký růst v letech 1987–1989. Cenová liberalizace provedená v roce 1990 pak sama o sobě podle jejich názoru nevedla k významnému propadu životní úrovně polské společnosti.

unie (DU) a Liberálnědemokratický kongres (KLD), které spojovala liberálně-centristická orientace a především iniciace opatření ekonomické transformace na vládní úrovni.

Opozicí v stranickém systému jim byly zejména postkomunistické strany. Ostře vystupovaly proti způsobu transformace. Svaz demokratické levice (SDL) vedl kampaň ve prospěch státních dotací na ochranu polského těžkého průmyslu. Polská lidová strana (PSL) díky svému zaměření na početné rolnické voličstvo¹⁰ podporovala pokračování v dotační zemědělské politice a vyslovovala se pro vyšší míru cel uvalených na importované potravinářské produkty či výrobky jiných sektorů hospodářství (Jackson, Klich, Poznańska, 2005).

Na straně pravice brojila proti politice DU a KLD Solidarita přesto, že zasedala ve vládě spolu s nimi. Prováděné ekonomické liberalizaci oponovala i krajně pravicová a nacionalistická Konfederace nezávislého Polska.¹¹

3.2 Volební období 1991–1993

Hlasy opozice proti prováděné makroekonomické politice vlády zesílily v rámci kampaně před nadcházejícími parlamentními volbami v reakci na dále se zhoršující stav ekonomiky. Ve volební kampani v roce 1991 však přesto byly hlavními tématy: postoj katolické církve v polském občanském a politickém životě a další působení dřívějších vysokých komunistických představitelů v politice (Jackson, Klich, Poznańska, 2005).

První plně demokratické parlamentní volby se v Polsku konaly později než v ostatních zemích střední Evropy (XCONST (1991–1995) – 6) (Marshall, Jagger, 2002). Proběhly podle nových volebních pravidel, které nahrávaly nadměrné proporcčnosti volebního systému. Neexistence uzavírací klauzule způsobila, že po sečtení volebních hlasů do Sejmu proniklo 29 politických subjektů. Žádný z nich nezískal více než 15 % hlasů (Strmiska a kol, 2005).

¹⁰ Tvořilo téměř čtvrtinu obyvatelstva země (Strmiska a kol., 2005).

¹¹ Pojem „pravice“ se v Polsku po celá devadesátá léta odlišoval od jeho obvyklého obsahu. Polské pravicové politické strany se vyznačovaly důrazem na národní a křesťanské hodnoty, historickou (i přítomnou) vazbou na odborové hnutí Solidarita a silným antikomunismem (Cabada, Dvořáková, 2004).

Tabulka č. 3: Výsledky voleb do Sejmu v roce 1991

STRANY, HNUTÍ, KOALICE	Získané hlasy v procentech	Počet dosažených mandátů
Demokratická unie (UD)	12,3	62
Svaz demokratické levice (SLD)	12,0	60
Polská lidová stran (PSL)	9,2	50
Konfederace nezávislého Polska (KPN)	8,9	51
Křesťansko-národní sjednocení (ZChN), Katolická volební akce (WAK)	9,0	50
Dohoda středu (PC), Občanská dohoda středu (POC)	8,7	44
Liberálnědemokratický kongres (KLD)	7,5	37
Polská lidová strana - lidová dohoda (PSL-PL)	5,5	28
Nezávislý samosprávný odborový svaz "Solidarita" (NSZZ "S")	5,1	27
Polská strana přátel piva (PPPP)	3,0	16
Ostatní	18,8	35

Zdroj: Strmiska, M. a kol., (2005)

V parlamentních volbách roku 1991 byla neúspěšnější politickou stranou DU, která získala 12,3 % hlasů. V těsném závěsu za ní skončily SLD (12 % hlasů) a PSL (9,2 % hlasů). V součtu tyto postkomunistické strany obdržely o necelá 2 % voličských hlasů více než proreformní DU a KLD.

Následné sestavování vlády bylo problematické nejenom díky obrovské fragmentaci, ale i osobní nevraživosti přetrvávající mezi postsolidaritními a postkomunistickými politickými stranami. První jmenovaná vláda vedená Janem Olszewským (PC) se ihned dostala do konfliktu s prezidentem Wałęsou a po půl roce jí byla vyslovena nedůvěra.¹² Druhou vládu tvořilo sedm politických formací, vyznačovala se značnou názorovou heterogenitou a navíc byla menšinového charakteru. Její předsedkyní se stala Hanna Suchocká (DU) (Strmiska a kol, 2005).

Obě vlády pokračovaly v naplňování cílů stanovených v Balcerowiczově plánu (Jackson, Klich, Poznańska, 2005). Přesto, že se od poloviny roku 1992 polská ekonomika začala dostávat do fáze oživení, pro voliče její přínosy nebyly prozatím v tomto čase rozpoznatelné. Nezaměstnanost se na jaře roku 1993 pohybovala na

¹² Novelizace polské ústavy z roku 1952 dávaly prezidentovi široké kompetence, kterých Lech Wałęsa hojně využíval a usiloval navíc o jejich posílení. Politický režim se stal během jeho funkčního období přibližně poloprezidentský jak formálně, tak i prakticky. Postavení hlavy státu zjednodušeno řečeno neomezila ani tzv. malá ústava schválená v roce 1992 (Kubát, 2005).

dosud nejvyšší úrovni okolo 16 % a osobní příjmy řady občanů nadále klesaly. Politické strany, které nesouhlasily s prováděným způsobem transformace, proto v zájmu nespokojených a současně svých potenciálních voličů vyostřovaly kritiku vůči vládě.

Voliči přicházeli o iluze, když si začali plně uvědomovat správný význam tvrzení, které často zaznívalo z úst politiků o tom, že transformace bude díky lepší výkonnosti hospodářství vytvářet vyšší příjmy a jejich spravedlivější distribuci. Slovo spravedlivější bylo totiž mnohými v duchu minulosti vnímáno jako synonymum slova rovnější. Postsocialistická společnost byla po čtyřiceti letech v centrálně plánové ekonomice zvyklá díky tehdejší formě mzdové distribuce a příjmové redistribuce na nízkou příjmovou nerovnost. Transformace s sebou přinesla užší vazbu mezi investicemi do lidského kapitálu a odměnami za práci, což v polské společnosti rozevřelo nůžky příjmové nerovnosti a způsobilo rozčarování (Kolodko, 2000), (Rutkowski, 1998).

I když cenová liberalizace přispěla k naplnění obchodů tolik nedostatkovým zbožím, měla tato kompenzace pro polskou společnost najednou nižší subjektivní hodnotu v porovnání se ztrátou úspor způsobenou inflační redistribucí, poklesem reálných mezd či ztrátou zaměstnání. Nejhuře se s novými tržními podmínkami vypořádávaly lidé s nízkou kvalifikací, obyvatelé menších měst závislých na jedné továrně, farmáři či venkovské obyvatelstvo (a to nejen v chudých regionech) (Rutkowski, 1998).

Nevýhodou z hlediska politické strategie bylo, že příjmová nerovnost se v Polsku projevila v poměrně krátkém časovém období. Navíc jejím doprovodným efektem byl výskyt chudoby. Podíl chudých v populaci vzrostl v roce 1993 na 12 % (Rutkowski, 1998). Polsko se zařadilo mezi země, ve kterých byl růst chudoby důsledkem spíše příjmové nerovnosti než snižujících se příjmů. Znamenalo to, že relativně chudé polské rodiny se staly poněkud chudšími, zatímco ty bohaté často mnohem bohatšími. Přesto si Polsko uchovalo více rovnostářskou příjmovou distribuci, než je typická v rozvinutých tržních ekonomikách (Kolodko, 2000).

Pro liberálně orientované vládní politiky bylo v daný okamžik obtížné přesvědčit polskou veřejnost, že:

- přestože někteří z ní bohatnou zatímco jiní chudnou a dosud nejsou jasně viditelné důsledky oživení ekonomiky, bude se mít v budoucnu lépe;
- utvrdit ji o tom, že pouze hospodářský růst může snížit nezaměstnanost a tím i případně omezit příjmovou nerovnost;
- obhájit před ní správnost zvolení formy transformace.

Vláda Hanny Suchocké byla na základě rostoucí kritiky v květnu 1993 vystavena hlasování o nedůvěře, které uspělo o pouhý jediný hlas. Vyslovení nedůvěry inicioval odborový svaz Solidarita, který původně

kabinet Suchocké v parlamentu podporoval. Po vyslovení nedůvěry vládě prezident Wałęsa rozpustil Sejm a vypsal předčasné parlamentní volby (Strmiska a kol., 2005).

3.3 Volební období 1993–1997

Reformy vedoucí k liberalizaci ekonomiky a jejich důsledky se samozřejmě staly hlavním tématem volebního klání v roce 1993 (Jackson, Klich, Poznańska, 2005). Vítězně z něj vyšel Svaz demokratické levice (SLD), který získal 20,4 % hlasů. Následovala ho další z postkomunistických stran Polská lidová strana (PSL) s 15,4 % hlasů. Dosud ve vládě zasedající prreformní Demokratická unie (DU) skončila až na třetím místě s 10,6 % hlasů.

Tabulka č. 4: Výsledky voleb do Sejmu v roce 1994

STRANY, HNUTÍ, KOALICE	Získané hlasy v procentech	Počet dosažených mandátů
Svaz demokratické levice (SLD)	20,4	171
Polská lidová stran (PSL)	15,4	132
Demokratická unie (UD)	10,6	74
Unie práce (UP)	10,6	74
Konfederace nezávislého Polska (KPN)	5,8	22
Nestranický blok pro podporu reform (BBWR)	5,4	16
Německá menšina (MN)	0,7	4

Poznámka: Na Německou menšinu (MN) se nevztahovala uzavírací kauzule.

Zdroj: Strmiska, M. a kol., (2005)

Budeme-li hledat příčiny úspěchu postkomunistických stran, do konečného rozhodnutí voličů jistě vstoupily důsledky jak kumulující nezaměstnanosti, tak i uvedené rostoucí mzdové nerovnosti, jejichž příčinou nebyla pouze nízká výkonnost polského hospodářství. Na mikroekonomické úrovni je ovlivňovalo rovněž pozvolné tempo privatizace.

Tabulka č. 5: Firmy v privatizaci v letech 1993 a 1997

Metoda	1993		1997	
	zahájeno	dokončeno	zahájeno	dokončeno
přímá privatizace	892	707	1 563	1 424
likvidace pomocí aukce	1 079	186	1 540	677
kapitálová privatizace	527	98	1 254	228
žádná	5 953	-	4 084	-

Zdroj: Jackson, J. E., Klich, J. Poznańska, K., (2005)

Značná část pracovní síly zůstávala v státním sektoru, v němž se mzdy v porovnání s tím soukromým pohybovaly na nižší úrovni.

Tvorba nových pracovních míst byla pomalá. Poláci proto neměli dostatečnou důvěru ve schopnost soukromého sektoru vytvářet je. Nedostatek důvěry se pak odrazil v menší ochotě volit politické strany, které měly ve svém programu obsaženu podporu rozvoje soukromých podniků, tj. DU a KLD. Své hlasy proto těmto politickým stranám dali zejména podnikatelé, zaměstnanci soukromých firem, lidé z oblastí s novými pracovními příležitostmi a z měst, a ti, kteří dosáhli vyššího vzdělání. Naopak příznivci SDL a PLS se nacházeli mezi státními zaměstnanci, lidmi žijícími na vesnici, zemědělci a lidmi s nižší kvalifikací, tj. těmi, kteří se s transformací hůře vyrovnávali (Jackson, Klich, Poznańska, 2005). Nízká rychlost privatizačního procesu tedy zabránila rozšíření skupiny proreformně orientovaného voličstva a vznikla obava, že vítězné postkomunistické strany významně zbrzdí ekonomickou liberalizaci a potlačí tak schopnost polského hospodářství být více konkurenceschopným.

O pozitivním vztahu mezi nezaměstnaností a podporou SDL a PSL informuje rovněž Fidrmuc (2000). S rozvojem soukromého sektoru podle jeho výzkumu klesá pravděpodobnost úspěchu těchto volebních stran. Vytvoří-li soukromý sektor impulzy pro hospodářský růst a tím i nová pracovní místa či podnikatelské příležitosti, podporují voliči spíše politické strany odstraňující bariéry tržních mechanismů. Obtížné je pak identifikovat vztah mezi (potenciálním) stylem hospodářských politik stran a mzdami. Lidé s vyššími příjmy podpořili svými hlasy pravicovou UD, ale i levicovou PSL. Levicové strany se podle Fidrmucových zjištění lépe prosadily v regionech s vyšším počtem penzistů, nižší hustotou obyvatelstva a u lidí s nižším vzděláním.

Oba uvedené zdroje poznatků se ve svých zjištěních téměř shodují.

Vyvstávají další otázky: „Jakým způsobem formovali jednotlivci svá volební rozhodnutí? Orientovali se voliči spíše na výkon ekonomiky jako celku nebo na svoji osobní finanční situaci? Jak velký podíl z nich příslušel ekonomickým otázkám?“ Rozsáhlé změny po přechodu od centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní se dotýkaly všech občanů v poměrně intenzivní formě. Rostoucí odpovědnost za sebe sama vyvolávala nutnost vyššího úsilí při dosahování požadovaných příjmů. Hlasování ve volbách se stalo jedním z prostředků k řešení každodenních ekonomických otázek. Rozsáhlost a rychlost transformačních změn se u občanů projevila ve formě jejich citlivějších reakcí na stav ekonomiky. Vztah mezi ekonomikou a volebním procesem tak byl poměrně blízký.

Podle teorie politické ekonomie se voliči se při svém rozhodování mohou soustředit na makroekonomické indikátory typu HDP, míry nezaměstnanosti a inflace (keynesiánský přístup), nebo mohou upřednostnit hodnocení podle své individuální užitkové funkce (neoklasický přístup) (Drazen, 2000). Voliče pak ve vztahu k vládě při jejím hodnocení především zajímá, jaká bude případná výše zdanění

jejich příjmů a kompetentnost vlády (tj. schopnost vlády prosadit své návrhy). Lze se domnívat, že při hloubce prováděných reforem bylo celkové směřování hospodářství v uvažování voličů upřednostněno před jejich osobní situací (Fidrmuc, 2000). Od vybraného modelu transformace (jeho nákladů a přínosů) se totiž odvíjela nejenom budoucí forma a výše hospodářského růstu, ale i množství pracovních příležitostí a výše disponibilních příjmů voličů.

Vysoká míra nezaměstnanosti, inflace a nízký hospodářský růst (resp. klesající příjmy) u řady polských voličů vzbuzovaly pocit nesprávně zvolené cesty transformace a přesvědčení o neschopnosti proreformních vlád ji úspěšně zvládnout (Kubát, 2005). Upřednostnili proto ve volbách opoziční (v tomto případě bývalé komunistické) politické strany. Jejich chování by tak mohlo být posuzováno jako tzv. retrospektivní, tj. zaměřené do minulosti. Jeho základním rysem je potrestání vlády tím, že není znovu zvolena, a to za předpokladu, že v právě uplynulém funkčním období nepřesvědčila voliče o svých kvalitách. Jackson, Klich, Poznańska (2005) však ve svých empirických výzkumech dospívají k závěru, že v Polsku se voliči nerozhodovali retrospektivně. Fidrmuc (2000) uvádí, že volby v transformujících se zemích včetně Polska měly především charakter referend o rychlosti reforem a všeobecné reformní strategii. Rozhodování voličů se tak spíše soustředilo na uvažování směrem do budoucna. U řady z nich očekávání, která voliči spojili s pokračováním působení proreformních vlád, byla nízká, a proto se přiklonili k stranám postkomunistickým, které následně uspěly.

V letech 1993 a 1994 se navíc mezi Poláky nejsilněji projevila nostalgie vůči komunistickému režimu. Počet těch, kteří uvedli, že komunismus byl dobrou formou vlády, převýšil v těchto letech počet těch, který ho považovali za formu nejhorší. Voliči s pozitivním hodnocením komunismu podle výzkumu upřednostňovali právě vítěznou SDL (Jackson, Klich, Poznańska, 2005).

SDL a PSL byly rovněž schopny přesvědčit voliče, že se oprostily od své komunistické minulosti a přiblížily se svým charakterem sociálnědemokratickým politickým subjektům západní Evropy (Kolodko, 2000).¹³ Poutaly k sobě ty, u nichž se objevoval určitý stesk po minulosti a současně ty sympatizující s sociálnědemokratickou politikou.

V konečné fázi SDL i PSL velmi napomohla nová pravidla volebního systému. Jejich záměrem bylo zabránit přílišné politické fragmentaci

¹³ SDL ve snaze přilákat voliče poněkud zmírnila svůj odmítavý postoj vůči stylu liberalizace hospodářství. Přetrvával však její odmítání vysokého zdanění ve státním sektoru (tzv. popiwek), usilovala o zpomalení privatizace a byla ochotna připustit nárůst deficitu státního rozpočtu. PSL nadále obhajovala dotace pro zemědělce a státní podniky společně s importními bariérami, aby si zachovala své cílové voliče (Jackson, Klich, Poznańska, 2005).

a z ní vyplývající politické nestabilitě, které byly typické pro zákonodárnou a výkonnou moc v minulém funkčním období.¹⁴ Nový volební systém vyústil v propadnutí 35 % voličských hlasů, z nichž 25 % náleželo postsolidaritním stranám. Ačkoliv SDL a PSL obdržely pouze přes jednu třetinu voličských hlasů, byly jim přiděleny téměř dvě třetiny poslaneckých mandátů (Cabada, Dvořáková, 2004).¹⁵

SDL a PSL vytvořily koaliční vládu. Funkční období vlády představovalo éru určité politické stabilizace. I když se v jejím čele vystřídali hned tři premiéři, dokázala v nezměněném složení politických subjektů působit po celé čtyři roky. První dva roky ji provázely velké střety s prezidentem Wałęsou, který někdy i nad rámec využíval pravomocí mu svěřených tzv. malou ústavou z roku 1992. Značně proto bylo zkomplikováno schvalování legislativy.

Vše se změnilo po prezidentských volbách konaných v listopadu 1995. V nich ve druhém kole porazil Lecha Wałęsu o 3,4 % hlasů lídr SDL Aleksander Kwaśniewski. Kwaśniewski se o svůj úspěch zasloužil velmi profesionálně vedenou kampaní, které se nezabývala minulostí, ale tehdejšími věcnými problémy. Politický systém po jeho příchodu do funkce zůstal formálně poloprezidentským, ale v praxi se projevoval jako parlamentní (Kubát, 2005).¹⁶ Výkonná moc tak prakticky zcela přešla do rukou postkomunistických stran.

Vyplnily se po vstupu postkomunistů k moci obavy, že jejich případná hospodářská politika způsobí značné zpomalení tempa transformace a tím ohrozí růstový potenciál polské ekonomiky, resp. její konkurenceschopnost? Bylo Polsko vystaveno sledování populistických či neefektivních politik? Hrozil návrat k centrálně plánovanému hospodářství? SDL a PSL nenaplnily tyto obavy. Jejich spolupráce ve vládě sice vedla ke změně rychlosti a směru transformace, ale základní závazky přijaté ve vztahu k tržní ekonomice a liberálním politikám se nezměnily (Jackson, Klich, Poznańska, 2005). Hlavní odlišností této vlády byla její vyšší míra přihlížení k sociálním aspektům transformace. Obě postkomunistické strany potvrdily svoji přeměnu v levicové strany, které se svým charakterem blíží svým západoevropským „sestrám“. Kolodko (2000) se pozastavuje nad pochybnostmi, které v institucích a organizacích západní Evropy (včetně řady levicových vlád) vyvolávaly transformované postkomunistické politické strany. Na příkladech konkrétních úspěchů dokládá jejich neopodstatněnost. Můžeme proto konstatovat, že

¹⁴ Stanovena byla 5 % uzavírací klauzule pro jednotlivé politické strany, 8 % pro koalice a 7 % pro přiděl celostátních mandátů u všech politických subjektů.

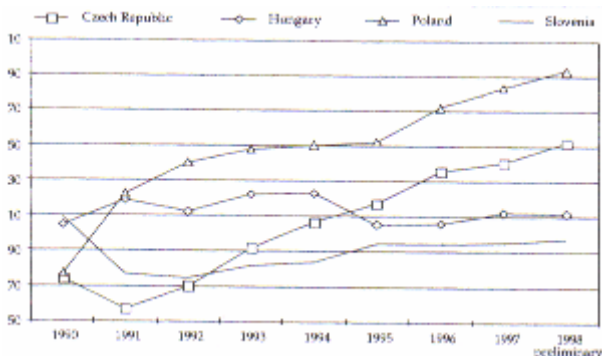
¹⁵ K zisku ústavní většiny postkomunistickým stranám chyběly čtyři poslanecké posty.

¹⁶ Příklon k parlamentarismu byl potvrzen schválením nové ústavy v roce 1997, ačkoliv v rozporu s jeho principy měl být polský prezident i nadále volen přímo. Byl však zbaven reálné výkonné moci, když při jejím výkonu byl ve velké míře závislý na vládě.

antikomunistické přesvědčení v polské společnosti společně s procesem politické a ekonomické liberalizace (ve smyslu teorie path dependence) znemožnily návrat k bývalému režimu, když (ne)přímo přinutily postkomunistické subjekty adaptovat se na nové podmínky (resp. pravidla hry).

Během funkčního období vlády v letech 1993-1997 se polské hospodářství dostalo do fáze růstu, kdy se HDP země pohyboval mezi 6-7 %. Po vyřešení splátkového kalendáře zahraničního dluhu dohodou s Londýnským klubem v září 1994 začaly do země plynout přímé zahraniční investice, které v roce 1997 dosáhly 6,6 bilionů amerických dolarů (Kolodko, 2000). Investiční aktivita povzbudila vznik nových pracovních míst, což přispělo ke snížení míry nezaměstnanosti z 16 % v roce 1994 k 10,3 % v roce 1997. Rostla produktová práce, ale současně ve vyšším poměru i mzdy, což zvyšovalo jednotkové mzdové náklady a zhoršovalo konkurenceschopnost polské produkce (Havlík, 2000).

Graf č. 1: Jednotkové mzdové náklady přizpůsobené směnnému kurzu (1989 = 100)

Zdroj: Havlík, P., (2000)

Inflace na konci roku 1997 klesla k 13,2 %. Vládě se dařilo udržovat zadlužení státního rozpočtu na přijatelné výši ve smyslu deficitu jako procenta HDP (Artis, Banerjee, Marcellino, 2006). V absolutní výši však na konci funkčního období vlády přispíval deficit státního rozpočtu k přehřívání ekonomiky a zhoršení deficitu běžného účtu platební bilance. Opomíjeno bylo také rychlejší tempo privatizace a restrukturalizace podniků.

Na mezinárodní úrovni byly příznivé politické i ekonomické okolnosti počínaje rokem 1996 korunovány členstvím Polska v OECD a napomohly nadějněmu výhledu pro integraci do NATO a EU.

3.4 Volební období 1997–2001

Před parlamentními volbami v roce 1997 si polská pravice uvědomila, že její případný úspěch ve volbách bude závislý na schopnosti

sjednotit se a nedopustit velký propad voličských hlasů, který byl zaznamenán ve volbách předchozích. Iniciátorem spojení se stal odborový svaz Solidarita v čele s Marianem Krzaklewskym. Volební koalice nesla název Volební akce Solidarita (AWS) a sdružovala v sobě přes čtyři desítky názorově heterogenních politických subjektů (Strmiska a kol., 2005). Jedna skupina subjektů měla blízký vztah k církvi, druhá k odborovému hnutí.

Tento krok se AWS zúročil, když v parlamentních volbách roku 1997 obdržela největší část voličských hlasů (33,9 %). Její velikost téměř odpovídala počtu hlasů, který před čtyřmi lety propadl a jeho největší podíl náležel právě postsolidaritním stranám. Druhou nejúspěšnější stranou se stala SLD s 27,1 % hlasů. Unie svobody (UW), která vznikla sloučením UD a KLD, získala podobný počet hlasů jako v součtu obě původní strany v předchozích volbách (14,5 %). Propadla PSL. Novým subjektem v Sejmu se stalo Hnutí obnovy Polska (ROP), jehož protestně-populistický program zaujal 5,6 % oprávněných voličů (Strmiska a kol., 2005).

Tabulka č. 6: Výsledky voleb do Sejmu v roce 1997

STRANY, HNUTÍ, KOALICE	Získané hlasy v procentech	Počet dosažených mandátů
Volební akce Solidarita (AWS)	33,9	201
Svaz demokratické levice (SLD)	27,1	164
Unie svobody (UW)	13,3	60
Polská lidová stran (PSL)	7,3	27
Hnutí obnovy Polska (ROP)	5,6	6
Německá menšina (MN)	0,4	2

Poznámka: Na Německou menšinu (MN) se nevztahovala uzavírací klauzule.

Zdroj: Strmiska a kol., (2005)

Proč se voliči „odvrátili“ od postkomunistických stran, za jejichž vlády polské hospodářství vzkvétalo a zaznamenalo řadu dílčích úspěchů? Potvrdilo se, že polští voliči nejednají na základě retrospektivního volebního modelu? Na první pohled by se zdálo, že voliči skutečně neocenili bývalé vládní strany za prosperující ekonomiku (včetně snižující se nezaměstnanosti) a tím porušili zákonitosti retrospektivní volby. Podrobnější pohled však odhaluje, že toto tvrzení neplatí u SLD. Ta získala v těchto volbách o 6,7 % hlasů více než v těch předcházejících. Dokázala tedy přesvědčit o svých schopnostech více voličů. SLD v jejím úspěchu nepodpořila PSL. Část voličů PSL pravděpodobně přešla k AWS (Jackson, Klich, Poznańska, 2005). AWS kladla důraz na národní a křesťanské hodnoty, které byly blízké venkovskému obyvatelstvu, tj. převážně cílovému voličstvu PSL. Protože lidé žijící na venkově obecně trpěli vyšší mírou nedůvěry v liberalizační politiky, neztotožnili se zřejmě s jejich formou během

vlády levicových stran. Předpokládali, že PSL by opět vstoupila do vládní koalice s SLD, která měla liberálnější politický program než pravicová AWS, což bylo proti jejich přesvědčení. AWS totiž měla například ve svém volebním programu obsaženu podporu pro problematické sektory hospodářství.

Na volebních výsledcích se ovšem projevila především důležitost nastavení volebního systému a schopnost politických subjektů i samotných voličů přizpůsobit se mu na základě zkušeností. Během minulých parlamentních voleb propadnuvší voličské hlasy napomohly postkomunistickým stranám získat mnohem větší podíl poslaneckých mandátů v poměru k procentnímu zisku hlasů. Ve volbách roku 1997 se procento oněch propadnutých hlasů díky spojení velkého počtu subjektů proměnilo ve shodný počet hlasů, které od voličů obdržela AWS a tím také v zisk 46 % poslaneckých mandátů. SLD se i přes výrazné polepšení musela smířit s odchodem do opozice. Obdržela 36 % mandátů vůči minulým 37,2 %. PSL pak dokonce volební systém přiřadil menší počet mandátů, než byl procentní zisku jejich hlasů (Cabada, Dvořáková, 2004).

V souvislosti s případem Polska se tedy domníváme, že ocenění politické strany ve volbách voliči za její působení u moci ještě neznamená, že bude moci pokračovat v úřadu i v následujícím funkčním období. Její přítomnost ve vládě je podmíněna volebním systémem a schopností strany uspět v povolebních vyjednáváních.

Z výsledků voleb je rovněž patrné, že polský stranický systém stále procházel vývojem a velká část politických subjektů v něm byla slabě zakořeněna. Přes veškerá kladná očekávání vzhledem ke konsolidaci stranického systému se tento trend nakonec nepotvrdil ani v tomto volebním období (Strmiska a kol., 2005).

Do vlády společně vstoupily v koaličním svazku AWS a UW. Soudržnost AWS se však ukázala být problematickou. AWS stmelovalo silné protikomunistické přesvědčení jejích členů, ale rozcházela se v názorech na hospodářskou politiku. Prosazení typicky „pravicové“ hospodářské politiky založené na omezení role státu v ekonomice a podpoře tržních struktur bránil odpor odborového hnutí Solidarita. Někteří členové AWS hlasovali proto často v Sejmu proti návrhům vlády (Cabada, Dvořáková, 2004).

Vláda během svého funkčního období přikročila k rozsáhlé reformně veřejných služeb. Jejich poskytování bylo po celá 90. léta spojováno s vysokými náklady, netransparentností, nízkou efektivitou a kvalitou (Belka, 2001). Reformy obsahovaly decentralizaci státní moci, reformu penzijního systému, zdravotnictví a školství.

Vláda si uvědomovala, že zejména reforma školství je pro budoucí rozvoj lidského kapitálu nezbytného pro růst konkurenceschopnosti polského hospodářství zásadní. Polský pracovní trh trpěl

nedostatečnou kvalifikací pracovní síly, která byla pod úrovní považovanou za nezbytnou pro výkon technologicky a znalostně náročných výrob (Goldberg, 2004). Pracovní síla se po opuštění školní docházky zpravidla neúčastnila dalších forem vzdělávání. Náplň polského školství byla navíc orientována na odborné střední školství. Reforma proto zareagovala na měnící se požadavky trhu práce tím, že kladla důrazu na všeobecněji orientované vzdělávací instituce tak, aby zvýšila flexibilitu budoucí pracovní síly.

Zavádění reformy se však neobešlo bez politických komplikací a tzv. nepopulárních opatření, které způsobily, že vláda u voličů začala ztrácet na popularitě.

Nepomáhala jí ani zhoršující se ekonomická situace. Polsko na konci 90. let zasáhly důsledky ruské krize, které vážně poškodily polské exportéry. Ti se navíc potýkali se zhodnocováním zlotého, což ty méně konkurenceschopné přinutilo své výroby uzavřít. Prohlubující se vnější nerovnováha přinutila Národní banku Polska razantně zpřísnit měnovou politiku. Vysoké úrokové sazby a prudký zlom v konjunkturu globální ekonomiky pak vedl k výraznému propadu investiční aktivity, dovozů i vývozu a relativnímu poklesu spotřeby domácností.

Růst reálného HDP poklesl z 5 % v roce 1998 k 1,1 % v roce 2001. Inflaci se centrální bance díky systému cílování podařilo snížit na 3,6 %. Nezaměstnanost se však během funkčního období vyšplhala na úroveň 17,5 % v roce 2001. Zpomalil růst zaměstnanosti v soukromém sektoru a v státním sektoru zaměstnanost klesala. Vliv na ni měla probíhající restrukturalizace v těžkém průmyslu, pokračující privatizace a samozřejmě zmíněný pokles výkonu hospodářství. Největší procento nezaměstnaných se nacházelo mezi mladými lidmi (15-24 let 41 %). Objevila se dlouhodobá nezaměstnanost. Projevily se vážné nedostatky polského pracovního trhu, což ztvrdzovalo polské politiky o nutnosti změn v celém vzdělávacím systému Polska a v uplatňované sociální politice. Produktivita práce v Polsku rostla obdobným tempem jako v předcházejících letech.¹⁷ Současně snížení pracovních nákladů stále bránilo zvyšování mezd nad rámec vytvořený růstem produktivity. Z hlediska konkurenceschopnosti mělo tudíž Polsko stále co zlepšovat.

Pokračující pokles voličských preferencí a neshody uvnitř koaliční vlády vedly v roce 2000 k odchodu UW z ní. S ohledem na blížící se parlamentní volby umožnily ostatní politické strany přetrvat AWS v úřadu v podobě jednobarevné menšinové vlády.

Vyhrocená politická a nepříznivá ekonomická situace se následně podepsaly na odklonu voličů od prezidentského kandidáta AWS Mariana Krzaklewského. Krzaklewský zaznamenal v prezidentských volbách roku 2000 drtivou porážku, když získal pouhých 15,6 %

¹⁷ Nízkou produktivitou práce trpěl především stále rozsáhlý sektor zemědělství.

voličských hlasů a skončil až na třetím místě. Porazil ho jak nezávisle kandidující Jan Olszewský (17,3 % hlasů), tak i dosavadní prezident Aleksander Kwaśniewsky, který svůj post obhájil (54 % hlasů) (Cabada, Dvořáková, 2004).

Po odchodu UW z vlády AWS opustila trend omezitelné fiskální politiky, který umožňoval udržet deficit státního rozpočtu na 2,1 % HDP pro rok 2000. Klesající voličské preference vedly AWS k rozsáhlým veřejným výdajům a schvalování zákonů, které vážně poškozovaly zdraví polských veřejných financí pro nadcházející roky (Artis, Banerjee, Marcellino, 2006). Saldo státního rozpočtu se v roce 2001 vyšplhalo k 5,4 % HDP. To vše za účelem v co nejkratší době si získat opět popularitu u voličů a udržet se u moci i v dalších volebním období. Byly tak upřednostněny krátkodobé politické cíle bez zhodnocení dlouhodobých ekonomických důsledků.¹⁸

Uplatňování principu nezávislosti centrální banky totiž ponechalo polské vládě pouze jediný možný nástroj k ovlivnění mínění voličů, tj. fiskální politiku. Vláda se tedy při své snaze udržet se u moci chtěla spolehnout na případnou krátkozrakost a nezkušenost voličů. Domnívala se, že čím lepší sociální či jiné výhody voličů nabídne, tím více si jich přikloní na svoji stranu. Vycházela při svých úvahách pravděpodobně z přesvědčení, že ve společnosti stále v hojné míře přetrvává (skrytá) touha po vyšší míře přerozdělení ze strany státu. Důsledky jejího jednání pro hospodářství pro ni v souladu s teorií politicko-ekonomických cyklů byly až druhotným problémem. Pokud by ve volbách prohrála, břemeno nutných nepopulárních fiskálních reforem by padlo na její soupeře a ona by se postavila do „výhodné“ role kritické opozice. Výhra by jí naopak přinesla vytoužené přetrvání u moci, jehož subjektivní přínosy jsou pro ni vyšší než náklady (riziko ztráty popularity) spojené s reformami.

Renomé vlády AWS ovšem bylo v očích voličů podlomeno natolik, že zmíněné kroky v oblasti fiskální politiky u nich spíše umocnily jejich přesvědčení o její nezodpovědnosti, resp. neschopnosti. Jak dokládá následující tabulka, popularita AWS u voličů klesla v měsících před volbami až k 5 % nezbytným pro vstup politických subjektů do parlamentu.

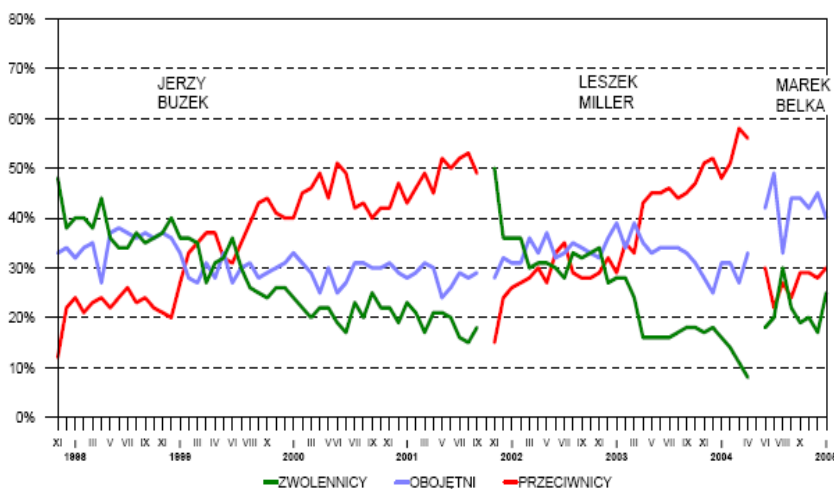
¹⁸ Tento jev zneužití ekonomiky pro politické účely patří v ekonomické teorii do kategorie tzv. selhání vlád, které jsou stavěny do protikladu k tržním selháním.

Tabulka č. 7: Preference vybraných politických stran před parlamentními volbami 2001

Pro kandidáta které strany, uskupení či koalice byste hlasoval (a) v parlamentních volbách 23. září 2001? (v %)	červen 2001	červenec 2001	srpen 2001
SDP-UP	54	52	50
PO	15	13	14
PSL	8	13	10
PiS	6	6	10
AWSP	11	6	5
UW	11	6	5
Sebeobrana	2	2	1
Liga polských rodin a ROP	-	2	1

Zdroj: CENTRUM BADANIE OPINII SPOŁECZNEJ. 2001, vlastní úprava

Graf č. 2: Vztah polských voličů k vládě v letech 1998–2004

Poznámka: Zwolennicy představují v češtině příznivce vlády. Obojętni jsou lidé, kterým je vláda lhostejná. Przeciwnicy s výkonem vlády nesouhlasí. Do výzkumu nebyli zahrnuti ti z potenciálních voličů, kteří odpověděli, že neví.

Zdroj: CENTRUM BADANIE OPINII SPOŁECZNEJ. 2005, vlastní úprava

Společná vláda AWS a UW byla symbolem smutného paradoxu, kdy čtyřleté působení těchto stran u moci je nakonec odsunulo do pozice marginálních politických subjektů.

3.5 Volební období 2001–2005

Na sklonku volebního období 1997–2001 se tedy polský stranický systém ocitl v situaci, kdy docházelo k rozpadu jeho pravicově orientované části a integračním procesům v jeho části levé. Důsledkem byl vznik mnoha nových politických subjektů, které se ucházely o přízeň voličů v kampani před parlamentními volbami konanými v roce 2001.¹⁹ Novým motivem diskuzí během kampaně se stal blížící se vstup Polska do Evropské unie.

Markowski, Tucker (2006) uvádějí, že postoj k Evropské unii plnil při výběru politických stran funkci filtru. Byl totiž úzce svázán s množstvím dalších důležitých otázek, jako bylo zdanění, pokračování privatizace, názor na vstup zahraničního kapitálu, uchování náboženských a kulturních hodnot, atd. V polské společnosti podle jejich zjištění existoval určitý podíl voličstva, který se vyznačoval svou euroskeptičností a nenalézal odezvu v názorech politických představitelů stran působících v letech 1997–2001 v parlamentu. Tento nikterak velký podíl ovšem zabezpečil, že po volbách neočekávaně do Sejmu vstoupily dva nové anti-evropské subjekty (Liga polských rodin a Sebeobrana Polské republiky).²⁰

Liga polských rodin (LPR) odmítala integraci do EU, protože se vážně obávala ztráty podstatných prvků polské národní identity. Toto přesvědčení vyplývalo z jejího charakteru, který ji zařazoval mezi pravicové strany kladoucí důraz na nacionální a křesťanské hodnoty. Vznikla krátce před parlamentními volbami 2001 v odezvě na rozpad AWS.

Sebeobrana Polské republiky (SRP) byla naopak radikální populistickou levicovou stranou. Její historie sahala až do roku 1992, ale v předchozích volbách se jí nikdy nepodařilo prosadit se. Na rozdíl od LPR byla středem její pozornosti sociálně-ekonomická problematika. Úspěchu ve volbách dosáhla díky hlasům obdržným zejména od obyvatelstva středního věku z malých měst (často zemědělců). SRP odmítala podmínky, které pro Polsko vyjednala vláda, obzvlášť v ekonomické (zemědělské) oblasti.

Obě strany se zaměřily na odlišné dimenze euroskepticismu ve snaze odlišit se jedna od druhé. Tento velmi chytrý krok jim umožnil pokrýt ideologicky odlišné voliče, kteří dosud nebyli politicky zastoupeni

¹⁹ Nutno poznamenat, že přes proměnlivost polského stranického systému se ve skutečnosti většina politických představitelů pohybovala ve vrcholné politice po celé námi sledované období, tj. měnily se politické subjekty, nikoliv lidé v nich působící (Kubát, 2005).

²⁰ Polská společnost jako celek byla v podstatě vstupu do EU pozitivně nakloněna. V letech 1994–2001 podíl příznivců členství vždy přesahoval 50 % (Kubát, 2005).

z pohledu této významné politické otázky (vstup do EU - ano či ne) (Markowski, Turker, 2006).

LPR v parlamentních volbách v roce 2001 získala 7,9 % hlasů. SRP dokonce 10,2 % hlasů a odčerpala takto podstatnou část voličských hlasů PSL (9,0 % hlasů). Vítězem voleb se stala s drtivým náskokem koalice SLP-UP s 41,0 % hlasů. Byl to nejlepší výsledek, kterého prozatím v demokratických volbách v Polsku politický subjekt dosáhl. Demonstroval jasné odvrácení voličů od stylu politik prováděných bývalými pravicovými stranami.²¹ Pro samotnou koalici však byl výsledek určitým zklamáním, protože jí nezabezpečil zisk vytoužené nadpoloviční většiny poslaneckých mandátů. Stříbrnou příčku obsadila liberální Občanská platforma (PO), když obdržela 12,7 % hlasů.²² Pětici těchto stran doplnila ještě politická strana založená bratry Kaczyńskými Právo a spravedlnost (PiS). Bratry zpopularizoval především Lech Kaczyński, když zastával funkci ministra spravedlnosti v předchozí vládě. Byl považován za tvrdého bojovníka proti kriminalitě. PiS zaujala 9,5 % voličů (Strmiska a kol., 2005).

Tabulka č.8: Výsledky voleb do Sejmu v roce 2001

STRANY, HNUTÍ, KOALICE	Získané hlasy v procentech	Počet dosažených mandátů
Svaz demokratické levice (SLD) - Unie práce (UP)	41,0	216
Občanská platforma (PO)	12,7	65
Sebeobrana Polské republiky (SRP)	10,2	53
Právo a spravedlnost (PiS)	9,5	44
Polská lidová strana (PSL)	9,0	42
Liga polských rodin	7,9	38
Německá menšina (MN)	0,4	2

Poznámka: Na Německou menšinu (MN) se nevztahovala uzavírací klauzule.

Zdroj: Strmiska a kol., (2005)

V těchto volbách se opět projevila důležitost nastavení volebního systému. Volby se konaly podle nových pravidel, která měla za cíl učinit systém ještě více poměrný. V zájmu pravicových stran bylo zabránit levicové SLD, která vévodila průzkumům veřejného mínění, v zisku nadpoloviční většiny poslaneckých mandátů v budoucích volbách. Předvídatost tohoto kroku se pravici vyplatila.

²¹ Koalice Volební akce Solidarita „Pravice“ (AWSP), jak se AWS přejmenovala před vstupem do voleb, získala pouhých 5,6 % hlasů. UW podpořilo pouhých 3,1 % voličů. Ani jednomu z těchto subjektů se tedy nepodařilo překonat uzavírací klauzuli nutnou pro vstup do parlamentu.

²² Občanskou platformu tvořili politici, kteří houfně opustili upadající AWS a UW.

SDL-UP po té, co jí připadlo pouze 47 % mandátů v Sejmu, byla nucena uzavřít koaliční smlouvu s PSL, s níž společně vstoupila do vlády. Předsedou vlády byl jmenován Lezsek Miller. Svazek koaličních stran však neměl dlouhého trvání. V důsledku vnitřních sporů se rozpadl v březnu 2003. Neshody stran pramenily z odlišného vztahu stran ke vstupu do EU. Pro SLD-UP byl jednoznačnou prioritou. PSL se k němu stavěla rezervovaně (nikoliv odmítavě) kvůli obavám z jeho nepříznivých dopadů na polské zemědělství.

Blížící se integrace Polska do Evropské unie totiž zvyšovala tlak ze strany této organizace na polské politiky ve smyslu splnění tzv. předvstupních podmínek. Polsko obdobně jako ostatní země, které se ucházely o členství v EU, mělo za úkol sladit svoji legislativu v mnoha směrech s legislativou EU (Balcerowicz, 2007). Podmínkou bylo také splnění tzv. Kodaňských kritérií. Na základě jejich plnění sledovala EU v průběhu 90. let v členských, ale především v uchazečských zemích naplňování demokratických principů (Pridam, 2002). Proces demokratické konsolidace byl proto v Polsku mimo jiné posilován působením této mezinárodní organizace.

V tabulce č. 1 vidíme, že právě během tohoto volebního období (konkrétně v roce 2002) se podle výzkumu Polity IV. Project stal polský politický systém svým charakterem plně demokratickým, když obdržel maximální ohodnocení deseti bodů (Marshall, Jagger, 2002). Pokrok v dodržování demokratických práv a svobod také vyplývá z průzkumu organizace Freedom House.

Tabulka č. 9: Politická práva, občanské svobody a status Polska v letech 1989–2005 (hodnocení Freedom House)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2001	2002	2003	2004	2005
Politická práva	4	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Občanské svobody	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Status země	PF	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F	F

Poznámka: Hodnoty indexů se pohybují v rozpětí od 1 (blízko ideálu) až po 7 (neexistence politických práv a občanských svobod v zemi). Status země: F (svobodná země), PF (částečně svobodná země), NF (diktatura).

Zdroj: Freedom House, vlastní úprava

Z výsledků je patrné, že rozvoj demokracie ve společnosti je ze své podstaty dlouhodobý proces, u něhož je důležitý nikoliv stav v určitém časovém bodě, ale nastolený trend. Ze stejné úvahy vycházela při svém monitoringu i EU (Pridham, 2002). Podrobnější výsledky zkoumání mezinárodní organizace Freedom House nebo Světové banky dokládají, že krátkodobě se v jednotlivých ukazatelích demokracie, resp. kvality veřejné správy mohou vyskytovat jejich určitá dočasná zhoršení.

V případě Polska došlo jmenovitě u sledovaných ukazatelů demokracie organizace Freedom House ke zhoršení indexu politického procesu v roce 2003. Příčinou bylo působení krajně pravicové a levicové strany v Sejmu, které zabránily schválení několika zásadních zákonů a spor o post ministra financí mezi předsedou vlády a prezidentem. V roce 2005 se následně do indexu promítla nízká účast obyvatel ve volbách do Evropského parlamentu a zmatek týkající se plánování národních voleb. Nezávislost médií byla narušena v letech 2003 a 2004. Správa státu na vládní a lokální úrovni trpěla nesynchronizovaností a i přes provedené reformy zůstávalo stále dost pravomocí na centrální úrovni, což vedlo k neefektivní alokaci zdrojů (zachyceno v indexu od roku 2002 a dále). Index právního systému zohlednil v roce 2005 rozsáhlou a nezlepšující se zkorumpovanost polského soudního systému, což se odrazilo rovněž v ukazateli korupce.

Tabulka č. 10: Hodnocení komponent demokracie organizací Freedom House pro případ Polska v letech 1997–2005

	1997	1998	1999-2000	2001	2002	2003	2004	2005
Politický proces	1,50	1,25	1,25	1,25	1,25	1,50	1,50	1,75
Občanská společnost	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25
Nezávislost médií	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,75	1,75	1,50
Vládní a veřejná správa	1,75	1,75	1,75	1,75	2,00	2,00	2,00	x
Národní demokratická správa	x	x	x	x	x	x	x	2,50
Místní demokratická správa	x	x	x	x	x	x	x	2,00
Ústavní, legislativní a soudní systém	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	2,00
Korupce	x	x	2,25	2,25	2,25	2,50	2,50	3,00
Bodové ohodnocení demokracie	1,50	1,45	1,58	1,58	1,63	1,75	1,75	2,00

Poznámka: Hodnocení se pohybuje na škále od 1 (nejvyšší) do 7 (nejnižší).

Zdroj: Freedom House, vlastní úprava

Nepříznivý vývoj u ukazatelů výkonnosti vlády, právního řádu a kontroly korupce dokládají během volebního období 2001–2005 také výsledky zkoumání Světové banky (projekt Governance Matters 1996–2005) (Kaufmann, Kraay, Mastruzzi, 2006). Rozsah demokracie kolísá okolo 1,08 a současně jeho hodnoty patřily v případě Polska mezi ty nejvyšší. Vývoj indexu politické stability byl v letech 2004 a 2005 ovlivněn krizí vládní SDL, která vykonávala svoji funkci (po odchodu PSL z vlády v roce 2003) ve formě menšinového kabinetu. Rozpad SDL přispěl k demisi vlády Lezaska Millera v květnu 2004. Prezident za této situace dokázal prosadit v Sejmu vyslovení důvěry polouřednické vládě v čele s ekonomem Markem Belkou a částečně stabilizovat

politický systém (Strmiska a kol., 2005). Rozklad pravé části polského stranického spektra tak byl o několik let později následován i jeho levou částí. Výraznější zlepšení bylo zaznamenáno pouze u indexu regulační kvality.

Tabulka č. 11: Ukazatele kvality veřejné správy 1996–2005

Ukazatele kvality správy v letech:	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005
Rozsah demokracie	0,95	1,00	1,13	1,08	1,05	1,13	1,04
Politická stabilita	0,40	0,61	0,56	0,57	0,61	0,28	0,23
Výkonnost vlády	0,50	0,84	0,52	0,64	0,65	0,60	0,58
Regulační kvalita	0,38	0,75	0,64	0,62	0,54	0,77	0,82
Právní řád	0,42	0,49	0,54	0,51	0,51	0,41	0,32
Kontrola korupce	0,46	0,43	0,48	0,37	0,39	0,15	0,19
Průměr hodnot za daný rok	0,52	0,69	0,65	0,63	0,63	0,56	0,53

Poznámka: Každý ze sledovaných indexů nabývá normalizovaných hodnot v intervalu od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek).

Zdroj: World bank, (2006), vlastní úprava

Z uvedeného vyplývá, že Polsko má ve svém politickém systému formálně zabudovány demokratické mechanismy na nejvyšší úrovni. Přesto mu stále zbývá co napravit a zdokonalovat v jednotlivých segmentech, pomocí nichž se rozsah a účinnost demokracie měří. O zhoršujících se hodnotách vybraných ukazatelů v posledních letech nelze v tuto chvíli činit kategorické soudy. Zvláště pokud po vstupu Polska do EU přetrvává a spíše se zintenzivňuje formální i neformální tlak na zlepšování jeho institucionálního prostředí. V rovině vrcholné politiky znamená pro Polsko zdokonalení demokratické konsolidace větší mezinárodní prestiž, kladnou image a upevnění postavení (při jednáních na půdě EU). Z pozice běžných mezilidských vztahů umožňuje účast v Evropské unii navázat (díky prosazovaným čtyřem základním svobodám) spolupráci s obyvateli jiných členských zemí a demokratické principy tak přenášet v této formě. Tyto kontakty mají samozřejmě hlubší povahu a formují se po delší časový horizont.

Na druhou stranu nelze vliv Evropské unie na demokracii v Polsku nadměrně přeceňovat v jeho intenzitě i případné prospěšnosti (Pridam, 2002).

Vliv Evropské unie však především směřoval do oblasti ekonomické. Jeho cílem bylo odstranit bariéry a neefektivnosti na institucionální úrovni, které bránily v Polsku lepšímu prosazení tržních mechanismů.

Konkurenceschopnost polské ekonomiky měla své značné nedostatky v případě rozvoje lidského kapitálu. V letech 2001–2005 se míra nezaměstnanosti v Polsku pohybovala okolo vysoké hodnoty 20 %. Jednou z příčin bylo nevhodné nastavení politik trhu práce a z něj plynoucí nízká motivace části obyvatelstva pracovat. Polská vláda

vyčleňovala malé množství finančních prostředků na rekvalifikaci a zvyšování vzdělání nezaměstnaných. Nevelký rozdíl v nastavení minimální mzdy v poměru ke štědrým sociálním dávkám odrazil Poláky od hledání pracovního poměru. Stěhování za prací bylo spojeno s vysokými náklady. Poláci, kteří patřili mezi zaměstnané, pouze výjimečně zvyšovali svoji kvalifikaci. Vzdělávací systém v 90. letech sice prošel výše uvedenými reformními procesy, např. tím, že do něj byly včleněny prvky soukromého podnikání, přesto však svými výstupy stále plně nevyházal vstříc požadavkům trhu.

Akumulace kapitálu přispívala k růstu polské ekonomiky mnohem výrazněji. Ale i ona měla své nedostatky. Množství přímých zahraničních investic, které přicházely do Polska, negativně ovlivňovala svým chováním například vláda. Když v roce 2001 nastoupila do své funkce, zrušila smlouvu o privatizaci největší polské pojišťovací společnosti. Zahraniční investor vládu zažaloval. Polsko si pošramotilo své renomé, což se mimo jiné promítlo i do poklesu přímých zahraničních investic v letech 2002 a 2003 (Balcerowicz, 2007). Akumulace kapitálu byla také ztížena stále poměrně velkým množstvím podniků v rukou státu, kde ne vždy docházelo k efektivní alokaci zdrojů. Polsku se navíc nedařilo využít zahraničního kapitálu ve smyslu jeho propojení s domácím výzkumem a vývojem, který byl ve velké míře organizován a financován státem (Goldberger, 2004).

Akumulace výrobního faktoru práce se v polském hospodářství s technologickým rozvojem postupně snižovala.

Celková produktivita výrobních faktorů rostla. Polské hospodářství tak díky součinnosti politické a ekonomické liberalizace během 15 let po pádu komunismu přešlo od extenzivního růstu ekonomiky k intenzivnímu. Touha po členství v mezinárodních organizacích (tj. zejména EU) a jeho skutečné naplnění pak polské politiky utvrzovaly v potřebě vytvořit v Polsku vhodné institucionální podmínky pro vyšší konkurenceschopnost jeho ekonomiky. Z politických a společenských důvodů však nešlo o krátkodobý a jednoduchý proces.

Podobně jako u prosazování demokratických principů, tak i v případě institucionálního nastavení polské ekonomiky byla důležitá pozitivita obsažená ve vývojovém trendu delšího časového období.

Polské hospodářství se tedy v období let 2001–2005 dostalo zpět do fáze růstu. Míra nezaměstnanosti se v porovnání s předchozím funkčním obdobím pravicové vlády dále zvýšila. Inflation naopak klesla až k 0,7 % v roce 2005. Polská centrální banka nadále prosazovala přísnější monetární politiku. V případě státních financí vládní nestabilita a spory o post ministra financí bránily jejich nutné hlubší reformě (Artis, Banerjee, Marcellino, 2006). Ve vědomí politiků přetrvávalo přesvědčení, že při klesajících volebních preferencích a blížících se volbách není taktické příliš zasahovat do sociálního

systému, který vytvářel z hlediska deficitů státních rozpočtů největší problémy.

Neschopnost vlády lépe si poradit s vysokou nezaměstnaností, která se týkala až pětiny polského obyvatelstva, její snahy o zpřísnění sociální politiky, rozpoutání několika korupčních skandálů spojovaných s vysokými politickými představiteli a neporozumění uvnitř i mezi vládnoucími levicovými politickými stranami snížilo podporu voličů na velmi nízkou hodnotu.

Tabulka č. 12: Preference vybraných politických stran před parlamentními volbami 2005

Pro kandidáta které strany, uskupení či koalice byste hlasoval (a) v parlamentních volbách 25. září 2005? (v %)	duben 2005	květen 2005	červen 2005	červenec 2005	srpen 2005
PO	20	25	20	21	23
PiS	24	20	23	26	22
Sebeobrana	14	14	13	14	16
Liga polských rodin	10	8	14	10	11
SDP	4	7	6	8	8
PSL	4	5	7	4	7

Poznámka: Do výzkumu nebyli zahrnuti ti z potenciálních voličů, kteří odpověděli, že neví. K jednotlivým politickým subjektům pak byli přiřazeni respondenti, kteří odpověděli, že se voleb zúčastní a ví, koho budou volit.

Zdroj: CENTRUM BADANIE OPINII SPOŁECZNEJ. 2005, vlastní úprava

Pravicové politické strany si toho byly vědomy, a proto se v předvolební kampani pro parlamentní volby 2005 soustředily mnohem více na boj (odlišení se) mezi sebou navzájem než na soupeření se stranami z levé části politického spektra. Prostředkem se jim k tomu mimo jiné stal opět postoj k Evropské unii²³. Z vítězství ve volbách se těšilo konzervativní Právo a spravedlnost bratrů Kaczyńských s 27 % voličských hlasů. Těsně za ním se umístila liberálně-konzervativní Občanská platforma s 24,1 % hlasů. Sebeobrana Polské republiky obhájila třetí místo s téměř shodným počtem voličských hlasů jako v předchozích parlamentních volbách. SLD se propadla na čtvrté místo a voliči ji „potrestali“ za její podle jejich názoru nevhodné vedení státu v uplynulých čtyřech letech. PSL v porovnání s volbami 2001 předběhla Liga polských rodin, když obdržela 8 % voličských hlasů.

²³ Polsko vstoupilo do Evropské unie v roce 2004.

Tabulka č. 13: Výsledky voleb do Sejmu v roce 2005

STRANY, Hnutí, KOALICE	Získané hlasy v procentech	Počet dosažených mandátů
Právo a spravedlnost (PiS)	27,0	155
Občanská platforma (PO)	24,1	133
Sebeobrana Polské republiky (SRP)	11,4	56
Svaz demokratické levice (SLD)	11,3	55
Liga polských rodin	8,0	34
Polská lidová stran (PSL)	7,0	25
Německá menšina (MN)	0,3	2

Poznámka: Na Německou menšinu (MN) se nevztahovala uzavírací klauzule.

Zdroj: Strmiska a kol., (2005)

Do povolebních vyjednávání o vládní koalici mezi nejúspěšnějšími politickými stranami PiS a PO významně zasáhly prezidentské volby. V nich porazil v druhém kole kandidát PiS Lech Aleksander Kaczyński v poměru 54,04 : 45,96 procentům hlasů Donalda Franciszka Tuska (PO). PiS a PO se během několik týdnů trvajícího vyjednávání nebyly schopné shodnout především na obsazení některých klíčových postů a PO se navíc nelíbilo sblížení PiS se Sebeobranou Polské republiky. PiS se proto rozhodla na základě výsledků prezidentských voleb sestavit menšinovou vládu bez PO s parlamentní podporou právě Sebeobranou Polské republiky a krajně pravicové LPR.

Sledování počínání této vlády však už překračuje časový rámec daný zadáním této práce.

4. ZÁVĚR

V letech 1947–1988 byly do ekonomiky Polska na rozdíl od jiných zemí pod vlivem Sovětského svazu postupně včleňovány, i když v omezené míře, prvky tržních mechanismů. Na druhou stranu polská komunistická strana setrvala po celé toto období u moci, ačkoliv síla její autority ustupovala do pozadí ve prospěch státní byrokracie. Při určité míře zjednodušení můžeme říci, že uvolněnější centrálně plánovaná ekonomika a politické vedení společně vytvořily hybrid, který neprospíval polskému hospodářství. Současně pak z hlediska makroekonomického ztížil počáteční fázi polské transformace.

Centrálně plánované hospodářství Polska mělo extenzivní charakter (v počáteční fázi více než v té závěrečné). Opíralo se o značnou akumulaci výrobního kapitálu práce. Akumulace fyzického a lidského kapitálu zaostávala. Nastavení ekonomického systému také neprospívalo celkové produktivitě výrobních faktorů, která byla obzvláště nízká v rozsáhlém sektoru zemědělství.

Společně realizovaná politická a ekonomická liberalizace se na konci 80. let jevila jako nejlepší způsob obnovení potenciálu pro růst polského hospodářství.

Přechod k demokracii se v Polsku v porovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi uskutečnil pozvolněji. První demokratické parlamentní volby se konaly až v druhé půli roku 1991 po ukončení existence tzv. semidemokratického politického rámce. V ekonomické oblasti se ke změnám přistoupilo razantně. Balcerowiczův plán tzv. „šokové terapie“ stabilizoval polské hospodářství na makroekonomické úrovni. Negativa z něj plynoucí (nezaměstnanost, snižování mezd, rozevírání nůžek příjmové nerovnosti, hrozba chudoby, atd.) však u mnoha voličů záhy převážila nad pozitivy (dostupnost zboží, možnost soukromě podnikat, otevření se vůči zahraničí, atd.). Nesouhlas se způsobem provádění transformace vynesl k moci postkomunistické strany. Obavy týkající se značného zpomalení transformace za jejich působení ve vládě, jak jsme blíže zdůvodnili, zůstaly nenaplněny.

Na případu Polska jsme se rovněž přesvědčili o důležitosti nastavení volebního systému, přivyknutí voličů na něj a významu povolebních vyjednávání. Politické strany, které voliči ve volbách odměnili za jejich působení ve vládě vyšším počtem obdržovaných hlasů, zde automaticky nezastávaly tuto funkci i v dalším období. Odměnění, resp. potrestání vlád voliči ve smyslu retrospektivní volby se zdá být v rozporu s chováním polských voličů. Ti spíše hleděli při svém rozhodování směrem do budoucna a volby pro ně představovaly referendum o způsobu provádění transformace, a to zejména v letech 1993 a 1997. Od roku 2001 byla jejich volba politických stran spojena s názorem na Evropskou unii. Členství v Evropské unii bylo pro voliče

faktorem, který měl v budoucnu ovlivnit směr vývoje v ekonomické i společenské oblasti.

Nikoliv direktivní příkazy ze strany Evropské unie,²⁴ ale touha samotného Polska být součástí tohoto vlivného mezinárodního uskupení, podněcovaly Polsko k intenzivnějšímu rozvoji demokratických principů. Tato touha se promítla rovněž do snahy vytvářet podmínky pro vyšší konkurenceschopnost ekonomiky. S blížícím se vstupem do Evropské unie si Polsko více uvědomovalo nutnost podpory znalostně orientované ekonomiky. Vyšší akumulace fyzického a lidského kapitálu se pro něj stávala prioritou. Z politického hlediska ovšem kroky k nim vedoucí představovaly často ožehavý problém. Jejich naplnění bylo totiž spojeno s tzv. politicky nepopulárními kroky.

Přestože byl polský stranický systém značně proměnlivý, voliči se vyznačovali poměrně vysokou důvěrou v nové politické subjekty. Příčinou byla skutečnost, že přes změnu v uskupení a názvu politických stran v nich působili politici polské veřejnosti už po delší čas dobře známí. Voliči si proto byli vědomi, komu svěřují do rukou moc nad státem. Tato proměnlivost ve vyšší míře neohrožovala chod ekonomiky.

Postupem let však bylo u polských vládních politiků možné pozorovat jejich neochotu přistupovat (s klesajícími preferencemi a blížícími se volbami) k úsporám ve státních financích. Razantnější reformy především v sociální oblasti byly účelově odkládány. Naopak navyšování veřejných výdajů se stávalo vhodným (resp. jediným) zdrojem přesvědčování voličů. Politici začali vážit mezi pozitivy a negativy zasahování do veřejných financí v souladu s jejich znovuzvolením. Nebezpečí do budoucna spočívá v tom, že obecně politická krátkozrakost představuje potenciální hrozbu pro dlouhodobě udržitelný růst ekonomiky.

Závěrem můžeme konstatovat, že přechod k demokratickému systému měl kladný vliv na charakter i výkonnost polské ekonomiky.

²⁴ Bylo by to v rozporu s koncepcí tzv. demokratické podmíněnosti (democratic conditionality), kterou si Evropská unie stanovila.

5. POUŽITÁ LITERATURA

ARTIS, M. – BANERJEE, A. – MARCELLINO, M.: The Central and Eastern European Countries and the European Union. 1. vyd. New York: Cambridge University Press, 2006. 398 s. ISBN 0-521-84954-3.

BALCEROWICZ, E.: Impact of Poland's EU Accession on its Economy. 2007. Dostupný na: www.case.com.pl.

BELKA, M. (2001): Poučení z polské transformace. Finance a úvěr, 2001, roč. 4, č. 4, s. 217-233.

CABADA, L. – DVOŘÁKOVÁ, V., a kolektiv: Komparace politických systémů III.. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2004. 330 s. ISBN 80-245-0806-0.

CYBULSKA, A.: Stotunek do rządu i premiera Leszka Millera. 2004. Dostupný na: www.cbos.pl.

DRAZEN, A.: Political Economy in Macroeconomics. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press, 2002. 775 s. ISBN: 0-691-09257-5.

FIDRMUC, J.: Political support for reforms: Economics of voting in transition countries. European Economic Review, 2000, č. 44, s. 1491-1513.

FIDRMUC, J.: Economic reform, democracy and growth during post-communist transition. European Journal of Political Economy, 2003, č. 19, s. 583-604.

GIAVAZZI, F. – TABELLINI, G.: Economic and Political Liberalizations. INNOCENZO GASPARINI INSTITUTE FOR ECONOMIC RESEARCH, 2004, Working paper č. 264, s. 1-36.

GOLDBERG, I.: Poland and the Knowledge Economy. Enhancing Poland's Competitiveness in the European Union. 2004. Dostupný na: www.worldbank.org.

HAVLÍK, P.: Trade and Cost Competitiveness in the Czech Republic, Hungary, Poland, and Slovakia. The World Bank, 2000. Working paper č. 482, s. 63. ISBN 0-8213-4796-9.

Economic Survey of Poland, 2006. 2006. Dostupný na: www.oecd.org.

Encyklopedie Wikipedia. Dostupný na: www.cz.wikipedia.org.

JACKSON, J. E. – KLICH, J. – POZNAŃSKA, K.: The Political Economy of Poland's Transition. 1. vyd. New York: Cambridge University Press, 2005. 278 s. ISBN 0-521-83895-9.

KAUFMANN, D. – KRAAY, A. – MASTRUZZI, M.: Governance Matters V: Governance Indicators for 1996–2005. 2006. Dostupný na: www.worldbank.org/wbi/governance/.

KOLODKO, G. W.: From Shock to Therapy. The Political Economy of Postsocialist Transformation. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 2000. 457 s. ISBN 0-19-829743-2.

KUBÁT, M. (2005): Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989-2005). 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005. 181 s. ISBN 80-86429-46-6.

KUBÁT, M. (2006): Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století. Institucionální studie. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2006. 237 s. ISBN 80-7363-079-6.

Makroekonomický vývoj Polska: Dlouho očekávané oživení a role měnové politiky NBP. 2003. Dostupný na: www.newton.cz.

MARKOWSKI, R. – TUCKER, J. A.: Euroskepticism and the Emergence of Political Parties in Poland. 2006. Dostupný na: http://homepages.nyu.edu/~jat7/Markowski_Tucker_Euroskep_2006.pdf.

MARSHALL, M. G. – JAGGER, K.: Polity IV Data Set. 2002. Dostupný na: www.cidcm.umd.edu/polity.

Nations in Transit (1997–2005). 1997-2005. Dostupný na: www.freedomhouse.org.

OUANES, A. – THAKUR, S. (1997): Macroeconomic Accounting and Analysis in Transition Economies. 1. vyd. Washington: International Monetary Fund, 1997. s. 183. ISBN 1-55775-628-7.

PINTO, P. M. – TIMMONS, J. F.: The Political Determinant's of Economic Performance: Political Competition and the Sources of Growth. Comparative Political Studies, 2005, č. 1, s. 26-50.

PRIDAM, G.: EU Enlargement and Consolidating Democracy in Post-Communist States – Formality and Reality. JCMS, 2002, č. 3, s. 953-973.

PRZEWORSKI, A. – LIMONGI, F.: Political Regimes and Economic Growth. Journal of Economic Perspectives, 1993, č. 7, s. 51-69.

ROLAND, G.: The Political Economy of Transition. 2001. Dostupný na: http://www.econ.berkeley.edu/~groland/pubs/polectrans_jpe.pdf.

RUTKOWSKI, J. J. (1998): Welfare and Labor Market in Poland. The World Bank, 1998. Working paper č. 417, s. 95. ISBN 0-8213-4318-1.

SZÉKELY, I. – ESTEVÃO, M.: Republic of Poland: Selected Issues. 2003. Dostupný na: www.imf.org.

STRMISKA, M. – HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. – CHYTILEK, R.: Politické strany moderní Evropy: Analýza stranicko-politických systémů. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 727. ISBN 80-7367-038-0.

STRZESZEWSKI, M.: Preference partyjne w sierpniu. 2001. Dostupný na: www.cbos.pl.

TABELLINI, G.: The Role of the State in Economic Development.
KYKLOS, 2005, č. 2, s. 283-303.

Ukazatele publikované EBRD. Dostupný na: www.ebrd.com.

V roce 2005 vyšlo:

WP č. 1/2005

Petr Chmelík: Vliv institucí přímé demokracie na hospodářskou politiku ve světle empirického výzkumu

WP č. 2/2005

Martin Kvizda – Jindřiška Šedová: Privatizace a akciové společnosti – k některým institucionálním aspektům konkurenceschopnosti české ekonomiky

WP č. 3/2005

Jaroslav Rektourek: Přístup k inovacím v České republice. Současný stav a možné směry zlepšení.

WP č. 4/2005

Milan Víturka – Vladimír Žítek – Petr Tonev: Regionální předpoklady rozvoje inovací

WP č. 5/2005

Veronika Bachanová: Analýza kvality regulace České republiky

WP č. 6/2005

Hana Zbořilová – Libor Židek: Washingtonský konsenzus v české ekonomické praxi 90. let

WP č. 7/2005

Osvald Vašíček and Karel Musil: The Czech Economy with Inflation Targeting Represented by DSGE Model: Analysis of Behaviour

WP č. 8/2005

Zdeněk Tomeš: Je stárnutí populace výzvou pro hospodářskou politiku?

WP č. 9/2005

Ladislav Blažek – Klára Doležalová – Alena Klapalová: Společenská odpovědnost podniků

WP č. 10/2005

Ladislav Blažek – Alena Klapalová: Vztahy podniku se zákazníkem

WP č. 11/2005

Ladislav Blažek – Klára Doležalová – Alena Klapalová – Ladislav Šiška: Metodická východiska zkoumání a řízení inovační výkonnosti podniku

WP č. 12/2005

Ladislav Blažek – Radomír Kučera: Vztahy podniku k vlastníkům

WP č. 13/2005

Eva Kubátová: Analýza dodavatelských vztahů v kontextu inovací

WP č. 14/2005

Ladislav Šiška: Možnosti měření a řízení efektivnosti a úspěšnosti podniku

V roce 2006 vyšlo:

WP č. 1/2006

Tomáš Otáhal: Je úplatkářství dobrá cesta k efektivnějšímu vymáhání práva?

WP č. 2/2006

Pavel Breinek: Vybrané institucionální aspekty ekonomické výkonnosti

WP č. 3/2006

Jindřich Marval: Daňová kvóta v ČR

WP č. 4/2006

Zdeněk Tomeš – Daniel Němec: Demografický vývoj ČR 1990–2005

WP č. 5/2006

Michal Beneš: Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda

WP č. 6/2006

Veronika Bachanová: Regulace a deregulace v ČR v období 1990–2005

WP č. 7/2006

Petr Musil: Tendence na českém trhu práce v období transformace

WP č. 8/2006

Zuzana Hrdličková: Vliv sociální politiky na konkurenceschopnost české ekonomiky

WP č. 9/2006

Pavína Balcarová – Michal Beneš: Metodologie měření a hodnocení makroekonomické konkurenceschopnosti

WP č. 10/2006

Miroslav Hloušek: Czech Business Cycle Stylized Facts

WP č. 11/2006

Jitka Doležalová: Vliv politiky na konkurenceschopnost České republiky

WP č. 12/2006

Martin Chromec: Dlouhodobé efekty monetární politiky: může ČNB ovlivnit ekonomický růst?

WP č. 13/2006

Tomáš Paleta: Strukturální změny české ekonomiky ve světle privatizace a podpory malého a středního podnikání

WP č. 14/2006

Tomáš Otáhal: Vývoj korupce v ČR v období transformace

WP č. 15/2006

Jan Jonáš: Ekonomická svoboda a konkurenční schopnost české ekonomiky

WP č. 16/2006

Michal Tvrdoň: Regulace trhu práce v ČR

WP č. 17/2006

Martina Vašendová: Pohyb kapitálu v průběhu transformace a jeho vliv na konkurenceschopnost české ekonomiky

WP č. 18/2006

Ondřej Moravec: Hospodářská soutěž a její vliv na konkurenceschopnost české ekonomiky

WP č. 19/2006

Milan Víturka – Viktorie Klímová: Globálně orientované hodnocení konkurenční pozice krajů České republiky

WP č. 20/2006

Monika Jandová: Vývoj komoditních, teritoriálních a institucionálních aspektů zahraničního obchodu ČR

WP č. 21/2006

Vladimír Žítek – Josef Kunc – Petr Tonev: Vybrané indikátory regionální konkurenceschopnosti a jejich vývoj

WP č. 22/2006

Aleš Franc: Hlavní tendence ve vývoji pracovních migrací v České republice

WP č. 23/2006

Osvald Vašíček – Karel Musil: Behavior of the Czech Economy: New Open Economy Macroeconomics DSGE Model

WP č. 24/2006

Jaroslav Rektourek: Zapojení vysokých škol do přípravy a realizace strategických dokumentů regionů – podmínka rozvoje inovačních aktivit

WP č. 25/2006

Ladislav Šiška: Analýza finanční úspěšnosti tuzemských podniků

WP č. 26/2006

Daniel Němec: Demografický vývoj SR 1990–2005

V roce 2007 vyšlo:

WP č. 1/2007

Nada Voráčová: Maďarská fiskální politika a hospodářský růst

WP č. 2/2007

Martin Chromec: Monetární politika a její dopad na konkurenceschopnost Slovenské republiky

WP č. 3/2007

Martina Vašendová: Pohyb zahraničního kapitálu v průběhu transformace a jeho vliv na konkurenční schopnost slovenské ekonomiky

WP č. 4/2007

Jitka Doležalová: Vliv politiky na konkurenceschopnost Slovenské republiky

WP č. 5/2007

Daniel Němec: Komparace demografického vývoje Maďarska a Polska v období transformace

WP č. 6/2007

Veronika Bachanová: Regulace a deregulace v Maďarsku v období 1990–2006

WP č. 7/2007

Martina Vašendová: Pohyb zahraničního kapitálu v průběhu transformace a jeho vliv na konkurenční schopnost polské ekonomiky

WP č. 8/2007

Tomáš Otáhal: Vývoj korupce v SR v období transformace

WP č. 9/2007

Jitka Doležalová: Rozvoj demokracie v Polsku a jeho vliv na výkonnost hospodářství